

Kungl. Utrikesdepartementet.

Avd: _____

Grupp: _____

Mål: 36 _____

Manfred, Maximilian.

Olsson
Adamsson-Langeberg
Nilsson-Guldbrandsen
Gottlieb
Krechler
Pammer
Cyrus
Christiansen
Lindstroem
Olsen el. Alsen
Kosculski
Pilz
Spann
Günther, Wilfred
Wesseli
von Waldenberg, Raoul
Freimüller
Günther, Tobis
Koreen
Huber
v.Dardel
Langfelder
Laudon
Rensinghoff
Stelzer
Waldenbyrg
Klaus
Bekerle
Schellhorn
Adelmann
Eanger
Muschl
Wittern
Souprian
Gerstenberg
Hansen
Sanitzer
Seyss-Inquart
Angelis
Peterlunger
Ottilinger
Balcar

Kraus
Schickelgruber
Krannitzer
Hipfinger
Holaubek
Tarbuk-Sensenhorst
Bernert
Rantzau, von
Adam
Wallenstein
Neubacher
Bentivegni
Yxküll
Jantschi
Kosch
Santner, Inge
Italina
Reissner
Stöger
Gastinger
Kastner
Kühtreiber
Hjeld
Leibnitz
Feingersch
von Waldenburg
Hahn
Hesch, Otto *und dank*
Cretnik
Hawlik
Siegel, Fritz
Angelis
Streckenbach
Böhm
Göpner, Alfred
Sanitzer
Döring
Schandel
Tourin
Hisberger
Gamillschegg
Stahell

1301

Schneider, Werner

Huber, Ernst

Peterlunger

Landwehr v. Pragenau, Kurt o. Georg

Safranek, Alice

Thiede

Titze

Albrecht v. Hohenzollern, prins

Schögg1

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

Sjöborgsutredningen.

STOCKHOLM		2 juli		19 55
N:o	42	BUD	BIL.	
INK. D. N:o				
AVD. P	GR.	2	MÅL.	Eu ^I
HP		39	S	

Svensk
Wien

Secundo. Återvänd fånge har enligt pressen
 uppgivit, att tre svenskar, en fiskare Olsson
 från Malmö, en Adamsson-Langeberg och en
 Nilsson-Göldbransson, finns i Vorkuta. Kan
 sagesmannen identifieras och förhöras?

Från . Wien

Avsant den TELEX 19 kl.

Inkom den 4/7 1955 kl. 2010

Utskrivet i 4 ex. Detta är ex: nr 3

41.

Vårt chiffer 40. För Kabinettssekreteraren.

Primo. Telefonerat Gottlieb, som lovat icke göra uttalanden till pressen och särskilt att icke angiva några namn. Han reser torsdag till Tyskland och återvänder till Österrike omkring den 15 juli för att rekreera sig i österrikiska alperna. Gottlieb avreser ca 10 augusti till Göteborg och Borås och ämnar vid lägligt tillfälle söka förbindelse med UD. Vi ha möjlighet att kontakta honom efter hans återkomst till Österrike.

Secundo. United Press' representant vägrade uppgiva namnet på sin källa dels av journalistiska principer dels emedan vederbörande är mycket försiktig och tystlåten. Han lovade dock framföra en vädjan till sin sagesman att snarast sätta sig i förbindelse med oss. Vederbörande nu på bilsemester anträffbar först efter återkomsten till Wien troligen i slutet av denna vecka. Krechler lovat söka få UP-representanten, som han väl känner, att anmäl sin källa.

Tertio. Av de hemkomna österrikarna, som hittills preliminärt hörts, har enligt Krechler ingen sagt sig träffat svenskar. Denne därför förvånad över UD:s uppgift.

Allard

Avskrift av personligt och strängt förtroligt handbrev
från envoyén Allard, Wien, till kabinetssekreterare
Lundberg, dagtecknat den 5 juli 1955.

Jag sammanträffade igår med generaldirektören för den offentliga säkerheten, Krechler, och dennes underordnade, chefen för säkerhetspolisen, ministerialrådet Pammer, för att än en gång diskutera möjligheterna att av från Sovjetunionen hemvändande österrikiska fångar utröna, huruvida dessa känna till några svenskar, som kvarhållas av sovjettryssarna. Herrar Krechler och Pammer bekräftade därvid, att man icke hade några möjligheter att förbjuda pressen att förhöra hemvändande fångar och att man heller icke kunde hindra, att fångarna vid ankoms-ten uttalade sig för tidningsmännen. Journalisterna stodo nämligen och väntade på perrongen i Wiener Neustadt, när tåget med fångtransporten anlände och man kunde ju icke gärna ropa ut ett förbud i stationens högtalare.

Man framhöll emellertid även, att de fångar, som verkligen veta något och icke äro rena skojare, i regel äro de tystlåtnaste. De äro djupt tagna av sina upplevelser under fängelsetiden och äro ofta gripna av en panisk skräck för rysarna och vilja därför berätta så litet som möjligt om vad de varit med om. Sedan de anlönt till Österrike få de ifylla ett frågeformulär med vissa elementära uppgifter om sig själva och erbjudas även tillfälle att självmant berätta för polisen. Av psykologiska skäl är det olämpligt att närmare utfråga fångarna i det ofta svårt chockade tillstånd de befinna sig i vid ankomsten.

I frågeformulären förekommer också en fråga, huruvida vederbörande under sin fängelsetid träffat några utlänningar. Hittills ha inga härpå svarat, att de känna till några svenskar, varav dock den slutsatsen icke får dragas, att så ej skulle vara fallet. De hemvändandes tystnad på denna punkt kan bero på deras rädsla för att över huvud taget berätta något. De flesta vilja ej tala förrän de ryska trupperna slutgiltigt lämnat landet. Då man säger dem att faran nu torde vara över, sedan statsfördraget undertecknats, blir svaret ofta att "man kann nie wissen".

De hemvändande få här efter omedelbart återvända till

sina hemorter. Frågeformulären överlämnas till säkerhetspolisens lokala ombud på de olika orterna för att ligga till grund för eventuella framtida förhör. Man väntar några månader, för att vederbörande skall kunna återhämta sig och i hopp om att de självmant skola återkomma för att förhöras och först därefter ämnar man eventuellt taga kontakt med dem, som av egen fri vilja icke uppenbarar sig.

Krechler underströk med hänsyn till ovanstående, att det skulle vara mycket oklokt av oss att försöka pressa fram några förhör nu, utan att vi borde vänta i ett par månader eller i varje fall några veckor. Han framhöll också, att de ryska fånglägren i regel vore mycket stora - de kunna omfatta 6.000 å 7.000 fångar - och att därför en uppgift från en fånge, att han ryktesvis i lägret hört talas om någon utlänning, ofta vore av ganska litet värde.

Jag vill härnäst övergå till att bekräfta mitt tidigare meddelande, att den representant för United Press i Wien, som sänt ut underrättelsen om, att tre svenskar skulle hållas fångna i Sovjetunionen, bestämt vägrat att lämna ut namnet på sin sagesman till oss. Han gjorde detta dels på grund av den vedertagna journalistiska principen, att en pressman måste skydda sina källor men dessutom därför, att hans sagesman vore ytterst tystlåten och försiktig och endast ville meddela sig med dem, som han hyste fullt förtroende för. UP-representanten, en dr. Franz Cyrus, ville icke avslöja annat än, att det rörde sig om en österrikisk intellektuell, som måste anses vara fullt tillförlitlig och omdömesgill. Vederbörande hade till och med oktober 1952 suttit fången i Vorkuta och hade därefter överförts till fångelse i Wladimir, vilket skulle ligga 16 mil från Moskva utefter järnvägen mot Gorkij och där huvudsakligen utländska politiska fångar samlades. Där skulle han ha vistats till i maj innevarande år, då han förflyttades till uppsamlingslägret Potmar för att sedermera frigivas till Österrike. Han hade under sin tid i Sovjetunionen antecknat namnen på ett stort antal utländska fångar och vid frigivandet smuglat dessa med sig till Österrike. I den mån United Press hade kunnat verifiera hans uppgifter - vilket bl.a. varit fallet med ett antal japanska fångar - hade de visat sig vara riktiga.

Cyrus sade oss också, att han försökt men icke lyckats få ytterligare detaljupplysningar om de fångna svenskarna från sin sagesman. Han meddelade vidare, att hans källa angivit nam-

nen på ett antal utländska fångar i Vladimiriängelset men att däribland icke befunno sig några svenskar. Detta innebure i och för sig icke några garantier för att inga svenskar skulle befinna sig där, då fängelset vore mycket stort.

Jag närsluter en avskrift av det telgram United Press utsänt i saken. Som synes finnas även några norrmän omnämnda däri, varom jag underrättat härvarande norske chargé d'affaires, vilken från Oslo erhållit instruktioner att undersöka, huruvida de hemvändande österrikiska fångarna hade sig något bekant om i Sovjetunionen fängslade norrmän.

Krechler och Pammer, som känna Cyrus väl, ha lovat söka förmå honom att utlämna namnet på sin sagesman. De voro förvånade över Cyrus' uppgifter, eftersom, såsom ovan meddelats, ingen av de hittills hemkomna fångarna i frågaformulären angivit, att de träffat svenskar.

Avakrift.

VIENNA, July 1 - (UP) - Sweden and Norwegians were among foreign prisoners forced to slave in coal mines at the infamous Soviet camp of Vorkuta near the arctic circle, an austrian newly freed from Russian captivity said tonight.

The austrian, one of 186 prisoners who returned from Russia a week ago, told the United Press he labored with five Scandinavians at Vorkuta until he was transferred to another camp in 1952. He identified them as:

1 - CHRISTIANSEN, about 58 years old, a Norwegian fisherman who told the austrian he was captured by a Russian vessel off Norway in 1950 and sent to Vorkuta the same year under a 25-year Soviet court sentence. The Austrian said he last saw Christian sen October sixth, 1952, in Shaft number six of the Vorkuta mines.

2 - LINDSTROM, about 60, also a Norwegian fisherman, also captured at sea in 1950, and also sentenced to 25 years. The austrian last saw him in Vorkuta shaft eight in late June or early July, 1952.

3 - OLSEN (or ALSEN), about 55, a Swedish fisherman or sailor from Malmo. He had been at Vorkuta since 1949, but apparently had received no rpt no specific term of imprisonment. The Austrian said he last saw Olsen in Vorkuta Shaft eight in the summer of 1952, but that only last month he met a Russian prisoner at Camp Ptma, east of Moscow, who told him Olsen was still at Vorkuta. The Swede was described as of medium height, white haired and in poor health.

4 - A Swede whom Soviet guards addressed as Adamson, but whom prisoners also knew as LANGERBERG?

5 - A Swede who also went by two names - Nilson and Gulbranson. The Austrian said Adamson-Langeberg and Nilson-Gulbranson both appeared between 35 and 40 years old, were close friends who seldom mixed with other prisoners, and gave the impression that they "might have been officers." They worked in shaft eight of the Vorkuta mines for about two months in 1951 rpt 1951, he said, and then were transferred elsewhere.

The Austrian said he believed that when the Swedish pair left Vorkuta, they were sent to work in lead mines north of Vorkuta at a camp known as the "White Sea Regime Camp." He heard that they were still there in the summer of 1952.

Adamson-Langeberg and Nilson-Gulbranson had two Swedish-speaking fellow prisoners with whom they talked occasionally at Vorkuta, the Austrian said. He identified them as a German, Dr. PILZ, and a Romanian veterinarian named KOSCULSKI.

uppgifter om tre svenska
fångar i Sovjetunionen.

Wien den 11 juli 1955.

Mr. 408 1 bil.

HP 1

Strängt förtroligt.

Till Herr Statsrådet och t.f. Chefen för Kungl. Utrikesdeparte-
mentet.

./.

Härmed får jag vördsamt översända en promemoria angående beskickningens åtgärder med anledning av de av United Press utsända uppgifterna om, att tre svenska medborgare Olson, Adamsson-Langeberg och Nilson-Gulbrandson skulle hållas fångna i Sovjetunionen.

Så snart ytterligare upplysningar erhållits skall beskickningen återkomma i ärendet.

Sven Allard

P.M.

angående de i Sovjetunionen fängslade Olson, Adamsson-Lanreberg och Nilson-Gulbrandson.

Såsom tidigare meddelat har United Press-representanten, Dr. Franz Cyrus, som distribuerade meddelandet rörande tre svenskar, som skulle suttit fängslade i Vorkuta, vägrat uppgiva namnet på sin källa. Cyrus lovade däremot framföra en vädjan till vederbörande att sätta sig i förbindelse med beskickningen för ytterligare förhör.

Den 5 juli, dagen efter beskickningens samtal med Cyrus, satte sig ministerialrådet Pammer i förbindelse med Cyrus, som han väl kände, för att bedja denne uppgiva allt vad han visste. Cyrus påstod emellertid då, att det varit tre man från United Press som förhört sammanlagt 40 personer och att man nu icke längre visste vem av dessa som lämnat uppgifterna ifråga. Detta måste vara en uppenbar lögn, avsedd att undgå ytterligare påtryckningar från polisens sida.

Pammer nämnde, att en journalist, Rafael Spann, son till den kände professorn, Ottmar Spann, suttit i Vorkuta och hemfört upplysningar om ett stort antal utländska fångar, varför han möjligen kunde vara den av Cyrus åsyftade. Med anledning härav uppsökte den 7 juli Dr. Philipp och legationssekreteraren Braunerhielm denne på sjukhuset, där han var intagen för observation. Det visade sig emellertid, att Spann icke suttit i Vorkuta utan i Inta och senare i Verchni-Uralsk och att han icke hade sig något bekant om svenska fångar.

Spann nämnde emellertid, att en samtidigt med honom hemkommen krigsfånge, Dr. Maximilian Manfred, vilken vid sin arrestering varit en högre tjänsteman hos USIA, hade många upplysningar om utlännningar i Sovjetunionen och att det möjligen skulle lösa sig att fråga denne. En annan källa, den av beskickningen förhörde Wilfred Günther, har även spontant berättat om Manfred och sade sig vara överraskad att denne öfver huvud taget frigivits, då han varit advokat hos USIA-

förvaltningen och mycket väl kände till vad som förekommit bakom USIA:s kulisser. Sådana personer, som visste för mycket, brukade ryssarna icke släppa.

Med hänsyn till att Manfred sålunda antingen alltjämt kan vara kommunist eller stå under övervakning från sovjettryskt håll, ansåg sig beskickningen ej böra taga direkt kontakt med honom och varnade även Philipp härför. På begäran av Pammer har emellertid Manfreds broder, som är kriminaltjänsteman, diskret frågat ut Manfred, varvid framkommit att denne senare icke hade sig något bekant om svenskar i Sovjetunionen.

Den 8 juli sade Pammer till Philipp, att han ämnade kalla upp Cyrus för att tvinga denne att yppa namnet på sin källa. Samma dag ringde emellertid beskickningen till Cyrus för att efterhöra, huruvida han ännu fått kontakt med sin sagesman. Cyrus sade då, att han hade skrivit till vederbörande och hoppades få svar inom ett par dagar. Cyrus lät i övrigt så samarbetsvillig, att beskickningen bad Pammer att tillslvidare icke kalla upp Cyrus för att icke i onödan förarga honom.

Skulle Cyrus icke inom de närmaste dagarna kunna sätta beskickningen i förbindelse med sin sagesman, eller skulle sagesmannens uppgifter vara för ofullständiga för att möjliggöra identifiering av de tre svenskarna, kommer beskickningen att hos säkerhetspolisen söka framskaffa namnen på de hemvändande österrikare som varit i Vorkuta och på lämpligaste sätt utfråga dessa.

Pammer har vidare meddelat, att en hemvänd fånge, Wesseli, som uppgivit sig ha träffat den i United Press' telegram nämnde norrmannen Christiansen. Wesseli kommer därför att i nästa vecka höras även beträffande svenskarna.

Wien den 9 juli 1955.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Chiffertelegram (BUD.)

Från Wien

Avsant den telex 19 kl.

Inkom den 16 / 7 1955 kl. 1310.

Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr 2

46.

För Kabinettssekreteraren.

Pammer meddelat att Dr. Manfred (se vår skrivelse 408) förklarat sig utsmugglat listor över hundratal utländska fångar i Sovjetunionen. På listan över tyska fångar som Pammer visade Braunerhielm upptogs bl.a. en viss Raoul von Waldenberg som skulle finnas i Vorkuta. Denne talade tyska, ryska, franska, engelska, spanska och tjeckiska, kände Wien, Berlin och Madrid, samt utgav sig vara jurist och volkswirtschaftler. Mannen som torde vara född 1911, befann sig i Schakt 8 till en början som springpojke (laufer) till en politisk officer och senare efter bestraffning som vanlig arbetare. Waldenberg betecknades av ryssarna som tysk medborgare.

Pammer som icke förfogar över andra uppgifter, har i och för sig ingen invändning mot att vi direkt taga kontakt med Manfred. Då denne dock varit högt betrodd inom USIA och hans frigivning ägnad förvåna anser Pammer långt ifrån osannolikt att han fortfarande är högt uppsatt sovjetagent. Pammer önskar därför personligen icke vidare utfråga honom angående Waldenberg. Jag är av samma skäl ytterst tveksam för beskickningens vidkommande och anhåller instruktioner.

Allard.

1304

Avskrift av strängt förtroligt handbrev från kabinettssekr. Lundberg till envoyén Allard, dagtecknat den 17.7.1955.

Efter ett samtal med herr Philipp skulle jag vilja meddela Dig några reflektioner.

Av hans berättelse förefaller det som om han varit till någon nytta vid Edra försök att hitta i de österrikiska irrgångarna. Får man ta honom på orden, skulle han rent av verksamt ha bidragit till att klarlägga de vägar, efter vilka vi måste agera. Jag vore tacksam för ett omdöme från Dig på denna punkt, då Philipp numera gör anspråk på ersättning för sin resa.

Philipp berättade, att hos Oberrevident Hubert Freimüller fanns uppgifter om en mängd balter, som varit i Sverige eller har anknytning till Sverige, däribland nämnde han en Tobis Günther, mekaniker, född 1925, fadern anställd i svensk firma, varit flykting i Sverige, skulle numera befinna sig i Inta. I en vittnesrapport förekommer uppgift om en svensk, Gruenther. Frågan är, om denne är identisk med Tobis Günther eller med Eder sagesman, Wielfred Günther. Härtill blir det kanske anledning återkomma. Det finns emellertid skäl i att hålla i minne dessa uppgifter om balter. Vi agerar visserligen i princip icke till förmån för balter, som är sovjetryska medborgare, även om de har en anknytning till Sverige i någon form, men det är möjligt, att det så småningom kan inströmma uppgifter om fler föregina svenskar i Sovjet, och att en kontroll i Wien skulle kunna visa, att det i själva verket rör sig om balter.

Den viktigaste ledtråd Philipps sökande tycks ha givit, är uppgiften på ett kartoteksblad hos Dr. Koreen i Pammers avdelning rörande Ernst Huber. Det är alldeles nödvändigt att höra denne person, som tycks väntas tillbaka när som helst. Pammer lär ha lovat att spontant meddela, när Huber kommer tillbaka. Philipp har försiktigtvis icke visat något speciellt intresse för Huber. Om beskickningen finge tillfälle att se listor på varje återvändande kontingent, vore detta kanske det diskretaste sättet att snabbt få kontakt.

Gottlieb kan sitta inne med intressanta upplysningar,

framförallt kan han troligen lämna uppgifter om andra fångar, som han vet eller tror sitta inne med upplysningar. Vidare är det mycket viktigt att utröna varpå han stöder sin uppgift om tidpunkten 1948. Det kan dröja länge, innan Gottlieb kommer till Sverige, torde det vara skäl att efterhöra om han inom överskådlig framtid återvänder till Österrike. I så fall bör han förhöras av beskickningen. Det kan ju också tänkas, att hans vistelseort i Tyskland är sådan, att det kan vara lämpligt att anförtro Bonn-beskickningen uppdraget.

Philipp var bekymrad för att de efterforskningar, som göres genom Röda Korset kan bli föga effektiva på grund av österrikiskt slarv. Det undandrar sig mitt bedömande, huruvida beskickningen kan göra något för att effektivisera dessa forskningar, till exempel genom kontakter med lokala Röda Kors-myndigheter.

Ditt telegram nr 46 är mycket intressant. Skulle personen ifråga vara agent, löper vi föga risk vid ett förhör, förutsatt att vi inte avslöjar något av vad vi vet i affären. Man kan ju inte helt utesluta, att hans uppgifter, om de är beordrade från Moskva, kan vara motiverade av en rysk önskan att på detta sätt komma ur affären. Särskilt intressant blir att se, om vederbörande kan lämna upplysningar om andra föregivna fångar, som varit i kontakt med den föregivne tysken.

Avskrift av chifftertelegram nr 49 från
UD till besk. i Wien, 18.7.55.

Braunerhjelm bör ingående höra Manfred. Han bör åberopa namnlikhet med svensk fånge som skäl utan att lämna uppgifter om Wallenberg. Förhöret bör utsträckas till allmänna omständigheter, då Manfreds attityd till sådana frågor kan ge ledtrådar att bedöma hans eventuella agentskap.

1305

Från WienAvsant den TELEX 19 kl.Inkom den 20 / 7 1955 kl. 1845Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr

2

48.

För Kabinettssekreteraren. På fråga, som Cyrus utan föranledande från vår sida gjort har dennes sagesman uppgivit, att han kände till en viss Wallenberg från Vorkuta. Då Cyrus, som upmärksammat affären Wallenberg, bl.a. genom Gottliebs intervju, omtalade vem Wallenberg var, sade sagesmannen, att beskrivningen inte stämde. Den Wallenberg, som han känt, betedde sig icke som diplomat. Cyrus hade icke mera ingående förhört sin sagesman härom men erbjuder oss nu att till denne vidarebefordra fotografier eller personalsbeskrivning för eventuell identifiering. Skulle Wallenbergs identitet fastställas, har Cyrus dock förklarat sig icke kunna avstå från att publicera saken. Han kan möjligen förmås uppskjuta offentliggörandet kortare tid. Hemställer om instruktioner.

Allard

K O P I E R

20/7 Översända till sien.

A.L.

Avskrift.

Till Herr Kabinetssekreterare Lundberg,
Kungl. Utrikesdepartementet.
Stockholm.

Åberopande telefonsamtal översändes härmed 20
st. fotografier, å baksidan numrerade 1 - 20. Av dessa före-
ställa

nr 3 R. Wallenberg,

" 6 v. Dardel och

" 9 Langfelder (R.W.:s chaufför).

Övriga nummer äro fingerade.

Stockholm den 20 juli 1955.

G. Hildeby

kriminalkommissarie.

Strängt förtroligt handbrev från kabinettsssekreterare
Lundberg till envoyén Allard, dagtecknat den 20 juli
1955.

Översänder härmed tjugo fotografier av vilka nr 3 föreställer Wallenberg, nr 6 Guy von Dardel och nr 9 Wallenbergs chaufför, Langfelder.

Avsikten är, att Manfred, och senare eventuellt andra personer, som uppger sig ha sett Wallenberg, skulle få tillfälle att försöka utpeka honom bland dessa fotografier. Det kan vara begripligt, om detta inte lyckas efter så många år, under vilka Wallenberg kan ha starkt förändrat utseende. En person som träffat honom bör dock bland de tjugo fotografier-na kunna peka på ett antal, som möjligen kan föreställa Wallenberg och utpeka andra fotografier, som de är säkra på icke föreställer Wallenberg. En diskussion runt fotografi-erna kan sålunda, även om den inte ger ett absolut säkert utslag, dock bidra till att fastställa identiteten hos den person, som vederbörande säger sig ha träffat.

Avskrift av chifffertelegram från UD till Wien,
nr 50, 21.7.55.

Om föregivna Wallenberg är vår man, kan resultatet av press uppgifter rörande hans vistelse i Vorkuta bli ödesdigert för vår aktion. Kortare uppskov med offentliggörandet värdelöst, då vår eventuella demarche säkerligen behöver förberedas lång tid bl.a. genom förhör med andra fångar. Cyrus kan icke få genomföra förhör på vårt uppdrag, då endast i affären W. fullt insatt person är kompetent att förhöra och vittnesmålet vid ett slarvigt förhör kan för alltid bli värdelöst genom att ledfrågor ställts. Om Cyrus går omkring och frågar olika fångar om W. kan sådan skada åstadkommas. Kabinettssekreteraren har utförligt framfört dessa synpunkter till UP:s Stockholms-chef Laudon, som lovade att via UP:s huvudkontor och Cyrus söka åstadkomma, att beskickningen får kontakt med Cyrus sagesmän och att Cyrus iakttar försiktighet. Särskilt viktigt är, att namn på i Sovjet kvarvarande särskilt intressanta fångar icke publiceras och att vittnesmål icke fördärvas genom ledfrågor. Avsikten med samtalet med UP har varit att minska Cyrus ansvar för att han eventuellt avstår från publicering av en nyhet, icke att kritisera hans uppträdande, som är förståeligt ur journalistisk synpunkt. Cyrus kan, om det behövs, meddelas att samtalet ägt rum. Om en eller annan dag kan UP-reaktion väntas genom Cyrus till beskickningen eller från Laudon till UD.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Chiffertelegram (BUD)

Från Wien

Avsant den TELEX 19 kl.

Inkom den 22 7 1955 kl. 1200

Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr 2

49.

Edert chiffer 49. För Kabinettsssekreteraren.

Primo. Manfred uppgiver, att den Waldenberg han träffat i Vorkuta icke var den svenska diplomaten utan en förmodligen tysk fånge, som av ryssarna förmåddes antaga namnet Waldenberg för att förvilla spåren. Manfred hävdar, att denna taktik tillämpats i flera fall. Bl.a. hade då Manfred satt i Wladimir en falsk Manfred placerats i Verchne Kralak.

Secundo. Manfred satt oktober 1952 till maj 1955 i Wladimir och träffade där bl.a. f.d. attachén vid tyska beskickningen i Bukarest Rensinghoff samt f.d. tyske legationsrådet därstädes Stelzer. Rensinghoff omtalade, att han, då han någon gång 1953 förflyttades från Wladimir till Lubljanka för rannsaking, genom väggknackningar erfor, att en svensk diplomat, som Manfred kallade Waldenberg, då befann sig där. Stelzer, som 1954 tillfälligt rannsakades i Lubljanka, hade där likaledes genom knackningar erfarit, att en svensk diplomat Waldenbyrg fanns i en s.k. transportcell avsedd för fångar, som skulle överföras till Butirki.

Tertio. Sedan vissa Manfreds uppgifter om sig själv kontrollerats sändes utförligare rapport.

Allard

Avskrift av ch. nr 50, 25.7.55. från Wien.

Edert chiffer 52. Sedan vårt chiffer 44 ha vi icke varit i kontakt med någon annan pressman än Cyrus, som dock vid sista sammanträffandet sade sig icke ämna publicera ytterligare detaljer.

Avskrift av ch. nr 53 från UD, 26.7.55. till
Wien.

Primo. Uppgifterna rörande Vorkuta-svenskarna av
Cyrus, Manfred och Pammers sagesman väl överensstämmande.
I fråga om Cyrus' och Pammers sagesmän synes identitet
föreligga. För bedömande av vittnesmålens värde av-
görande, huruvida en eller tre källor föreligger.
Skulle Manfred vara Cyrus' sagesman har dessa två herrar
företagit en manöver, som starkt minskar trovärdigheten.
Ytterst angeläget, att denna fråga kan utredas. Pammer
borde förstå detta och vara villig medverka.

Secundo. Mot identitet med DC-3-besättningen talar
tidsangivelserna i Wien-materialet.

orig H 392 56

Avskrift av strängt förtroligt och personligt handbrev
från envoyén Allard, Wien, till utrikesrådet Jarring,
dagtecknat den 21. juli 1955.

26/7-55 *H. Jarring*
v. Wachtmeister

I anslutning till vår officiella skrivelse nr 445
ber jag få påpeka, att nu två, såvitt vi kunna bedöma av
varandra oberoende vittnen - Manfred och Cyrus' sagesman -
uppgiva, att två av svenskarna i Vorkuta skulle vara offi-
cerare. Ett av vittnena - Cyrus' sagesman - har haft det in-
trycket, att de skulle vara flygare, som blivit nedskjutna.
Även om det givetvis ingalunda är uteslutet, att det kan
röra sig om svenskar, som under kriget gått i tysk tjänst,
föreligger å andra sidan en möjlighet, att det kan vara fråga
om medlemmar af besättningen på det Catalinaplan, som sköts
ned över Östersjön för tre år sedan. För att kunna utröna, om
det finnes någon grund för det senare antagandet, vill jag
ifrågasätta, om ej Utrikesdepartementet skulle anskaffa dels
en förteckning över de personer, som funnos ombord å sagda
flygplan, dels fotografier eller personbeskrivningar av dem.

Jag vill ävenledes föreslå, att sådana förteckningar
och fotografier anskaffas över de fiskare, som varit ombord
på fiskefartyg, som efter krigets slut försvunnit på Östersjön
även om man tidigare utgått från, att dessa förlist.

För att ej väcka för stora förhoppningar vill jag
emellertid framhålla, att, även om fotografier kunna tillhanda
hållas, identifieringen kan möta svårigheter, enär de fångar
i Vorkuta, som våra vittnen sett, enligt deras utsago ju varit
starkt utmärklade med insjunkna ansikten och rakade huvuden.
Fotografierna böra därför helst vara så sena som möjligt.

Som en ytterligare kommentar till dagens officiella
skrivelse vill jag foga, att det med all sannolikhet icke
är Manfred, som är Cyrus' sagesman. Då den förre utfrågades
av Braunerhielm, förklarade han sig icke hava talet med någon
om utländska fångar utan inskränt sig till att till statspo-
lisen insända de namnlistor över fångar, han medfört hem.
Även Cyrus har förnekat, att Manfred skulle vara hans sages-
man.

1309

Wien den 27 juli 1955.

Strängt förtroligt.

Broder,

Vad beträffar de i andra handbrev från mig ännu ej berörda spørsmål, som Du upptagit till dryftande i Ditt handbrev den 17 juli, vill jag meddela följande.

Den av Philipp omförmälde Oberrevident Hubert Freimüller har varken jag eller Braunerhielm hört talas om. Däremot berättade Philipp, att han vid sina forskningar i österrikiska inrikesministeriets arkiv funnit namnen på ett stort antal balter, som flydde till Sverige efter den tyska arméns sammanbrott och sedermera vid fientligheternas upphörande överlämnades till de sovjetryska myndigheterna mot löfte om, att de - såvitt jag nu kan minnas - fullt fritt skulle kunna vistas i Sovjetunionen och icke komme att bli föremål för bestraffning. Då Philipp ifrågasatte, att beskickningen skulle till utrikesdepartementet inrapportera namnen å ifrågavarande balter, som vistats i Sverige, svarade jag, att detta syntes mig onödigt, enär vi av principiella skäl icke kunde inskrida till förmån för sovjetryska medborgare, även om de tidigare haft anknytning till Sverige i en eller annan form. Jag tillfogade emellertid, att det givetvis stode Philipp fritt att muntligt till Dig framföra resultaten av sina forskningar i förenämnda hänseende. Philipp nämnde därför inga baltiska namn för mig. Så mycket kan jag emellertid med säkerhet säga, att vår sagesman, Wilfred Günther, som är en österrikisk student, vilken, bortsett från fångenskapen i Ryssland, såvitt jag förstår, alltid vistats i Österrike, icke är identisk med vare sig Tobis Günther eller den föregivne svensken Gruenther. Liksom Du håller jag ingalunda för osannolikt, att flera föregivna svenskar kunna

Kabinettssekreteraren A. Lundberg,
Utrikesdepartementet.

1310

vara balter eller i Tyskland födda och uppfostrade svenskar, som aldrig haft eller förlorat svensk medborgarrätt. Det är därför givetvis nödvändigt att utöva en noggrann kontroll, även om denna, i betraktande av den bristfälliga organisationen inom det österrikiska inrikesministeriet, ingalunda är lätt att genomföra.

Efter dr Philipps avresa, har, såvitt vi kunnat fastställa, endast en ny fängstransport från Sovjetunionen anlänt. Braunerhielm har gått igenom listan över denna men icke där funnit namnet Ernst Huber. Vi skola givetvis söka få del av listorna över kommande transporter.

Det österrikiska Röda Korset är säkerligen, såsom dr Philipp gör gällande, synnerligen ineffektivt. Jag kan emellertid icke inse, att vi kunna göra något från beskickningens sida för att effektivisera Röda Korsets forskningar. Den huvudsakliga svårighet, som vi själva möta vid våra undersökningar, icke blott i Röda Korset utan även i inrikesministeriet, är det oerhörda slarv samt den brist på organisation, som där råda.

Till frågan om dr Manfred skall jag återkomma i ett annat sammanhang, så snart jag erhållit så pass mycket material, att jag vågar bilda mig en uppfattning om hans nuvarande ställning till de sovjetryska myndigheterna. Av vad som hittills framkommit under Braunerhielms samtal med denne, är jag dock närmast böjd för att tro, att han icke är agent eller - - om så skulle vara fallet - - anser sig böra uppträda med en viss anständighet gentemot oss. Därest han arbetar för den ryska polisen, förefaller mig den enda olägenheten för vårt vidkommande av en kontakt med honom vara, att han på detta sätt kan hålla ryssarna au courant med en stor del av våra efterforskningar. Det var denna omständighet, som föranledde min tveksamhet. Efter närmare övervägande har jag emellertid, liksom Du, kommit till den uppfattningen, att förhören med Manfred varit ofrånkomliga, även om de kunna medföra risker i ovan angivna hänseende.

Sven Allard

KUNGL.UTRIKES
DEPARTEMENTET

Politiska avdelningen
ang. svenskar i
ryska fångenskap.

28.7.55 Wachtmeister/AH
Överl.f.str.förtr.k.t.
Statspolisint.Thulin m.
förmälen, att Besk:n i
Wien anmodats söka iden-
tifiera vittnena.
u) Wachtmeister.

exp.28.7.55.

Strängt förtrolig.

HP 39 I 1 bil.

G.J.

A.L.

P.M.

Enligt rapporter från hemvända österrikiska krigs-
fångar skulle följande tre svenskar befinna sig i fångläger
i Vorkuta i Sovjetunionen: Olsson, Adamson-Langeberg och
Nilsson-Gulbranson. Uppgifter rörande dessa tre härröra
från följande personer:

1. United Press-mannen Cyrus, som har sina uppgifter
från en hemvänd krigsfånge, vars namn han ej vill
avslöja.
2. Österrikaren Dr. Maximilian Manfred. Denne har för-
härts av envoyén Allard.
3. Ministerialrådet Pammer i österrikiska utrikes-
ministeriet. Denna har tagit upp vittnesmål av en
f.d. krigsfånge, vilkens identitet han likaledes
hemlighåller.

Av största betydelse för bedömande av vittnesmålen
värde är att få klarhet i huruvida det verkligen är fråga
om tre olika vittnen, och i jakande fall om dessa är av
varandra helt oberoende. Till ledning för bedömande härav
har uppgjorts närslutna sammanställning av vittnenas utsa-
gor. Av densamma synes framgå, att vittnena 1. och 3. med
all sannolikhet är en och samma person. Vittnet 2. kan
men behöver ej nödvändigtvis vara identisk med (något av)
de övriga.

Stockholm den 27 juli 1955.

Wr.

Wachtmeister/BE

Sammanställning av vittnesutsagor rörande
Olsson, Adamson-Langeberg och Nilsson-Gulbranson.

Olsson.

1. U.P.

55 år, svensk enligt egen utsago, fiskare eller sjöman samt handlande, från Malmö. I Vorkuta schakt 8 sedan 1949 utan dom. Senast sedd där sommaren 1952. För en månad sedan mött en rysk fånge som sagt att Olsson alltjämt kvar i Vorkuta. Cirka 180 cm lång, vithårig, mörk hudfärg, avtärd, framåtlutad hållning. Uppbringad till sjöss av en rysk patrullbåt.

2. Manfred:

Hette "Olsson eller Olavson eller något liknande", 50-60 år, svensk, fiskare, bosatt i Malmö, uppbringad till sjöss på ryskt område, över medellängd, grått tunt hår, åldrad, böjd hållning. 1951 i schakt 8, 1952 i schakt 1.

Adamson-Langeberg.

1. U.P.:

Officer. 40-45 år, 176 cm lång. Intill 1951 i Vorkuta, schakt 8. Efter två månader fördd till straffläger norr om Vorkuta (till blyverk vid Ishavet) Olsson berättat att Adamson och Nilsson som vore nära vänner och höll sig för sig själva, samtidigt "hämtats ur luften" av ryssarna.

2. Manfred:

Två svenska officerare (tydiligen Adamson-Langeberg och Nilsson-Gulbrandson) smärt kroppsbyggnad. 35-40 år gamla i Vorkuta 1951. Hållit sig för sig själva och varit tystlåtna. Intryck att de varit spioner och sökte dölja sin identitet. Manfred kom ej ihåg de båda svenskarnas namn.

Nilsson-Gulbrandson.

1. U.P.:

Officer, 184 cm. lång. Liksom Adamson-Langeberg dömd till 25 års straffarbete för spioneri. Fördes liksom Adamson till blyverk efter 2 månader. Båda syntes vara mycket anti-amerikanskt inställda. Intill

1951 i Vorkuta schakt 8 liksom Adamson.

Se ovan Adamson-Langeberg.

2. Manfred:

- - - - -

Utom O.P.-sagesmannen och Manfred har ett tredje vittne uppträtt. Dennes utsagor, som återges nedan, företer en så slående likhet med U.P.-mannens, att identitet dem emellan torde föreligga.

"Alsen öder Olsen. Fischerbootsmatrose. Ca 55 Jahre alt. Stammt aus Malmö. Seit 1949 in Workuta, ohne Urteil. Arbeitete Schacht 8. Zuletzt gesehen Juni/Juli 1952. Letzte Nachricht von russ. Gefangenen, der Mai 1955 nach Potnar, kam, dass noch in Workuta, aber krank. Ist gross, hat weisse Haare, wurde in Fischkutter von den Russen aufgebracht.

Adamson alias Langeberg. Offizier. Ca 35-40 Jahre alt. War bis 1951 in Workuta. Schacht 8. Nach 2 Monaten jedoch zu Straflager nördlich Workuta am Eismeer in dortige Bleibergwerke verbracht.

Nilson alias Gulbranson. Offizier. Ca 35-40 Jahre alt. War bis 1951 in Workuta. Schacht 8. Nach 2 Monaten jedoch zu Straflager nördlich Workuta am Eismeer in dortige Bleibergwerke verbracht."

(I handbrev.30.7.55 ber kabs. att env.Allard skall
bränna detta brev)

Avskrift av handbrev från kabinettsskreterare
Lundberg till envoyén Allard, dagtecknat den 28.7.55.

Som Du vet har inga uppgifter om Wallenberg i Lefortovskaja
avsett någon senare tidpunkt än 1948. Det har därför varit
min uppfattning, att Wallenberg under detta år flyttades till
något annat fängelse eller läger. Svårigheten har varit att
få en ny tråd - då vi har haft en tråd, har det hittills visat
sig, att den har kunnat följas.

Nu har ingått det första vittnesmålet av trovärdig art,
som innebär, att Wallenberg 1948 dömdes till 25 års frihets-
förlust och flyttades från Lefortovskaja. Vår teori har alltså
bekräftats, även om vi försiktigtvis inte brukar anse ett faktum
tillräckligt styrkt utan att ha mer än ett vittne.

Mot denna bakgrund är Manfreds vittnesmål mycket intressant.
Det kan vara den ledtråd vi sökt efter. Tyvärr har jag ännu inte
fått förhørsprotokollet, men redan telegrammet säger en hel del.
Rensinghoff och Steltzer tillhör den krets av fångar, som cirku-
lerat mellan Ljubljanka, Lefortovskaja, Butirka och Vladimir och
de tillhör dem, som vi misstänks för att sitta inne med upplys-
ningar om Wallenberg. De har tydligen känt till hans existens
redan under åren närmast efter kriget, och det är därför psyko-
logiskt mycket förklarligt, att de blev intresserade, då de hörde
att han fanns i Ljubljanka, och därför berättade om denna upp-
täckt. Det verkar mycket långsökt, att ryssarna - om nu Manfred
skulle vara rysk agent - har någon anledning att förmå oss tro,
att Wallenberg levde så sent som under förra året. Om de velat
föra oss på villospår, verkar det dock föga troligt, att de
samtidigt vill befästa våra föreställningar om att Wallenberg
lever och finns i Moskva.

Det är av detta skäl det kanske viktigaste ihela spaningen,
att det uppslag Manfred givit fullföljes. Det bör vara möjligt.
Manfred kan troligen namnge ytterligare fångar, som varit i kon-
takt med Rensinghoff och Steltzer eller som suttit i Ljubljanka
under den angivna tiden. Men framför allt bör bland de "tervända
österrikarna finnas en del fångar, som varit i Ljubljanka denna tid
och som kan sitta inne med upplysningar. Enligt Philipp finns det
kartotek, som lämnar upplysningar om fångarnas vistelseorter

under fångna år.

Jag frågar mig, hur det står till med beskickningens möjligheter att genomföra detta besvärliga spaningsarbete. Jag har litet smått funderat på om det kan bli nödvändigt att skicka ned Lorentzon ett par veckor för att hjälpa till. Tacksam om Du telegrafiskt vill ge besked. Jag reser på semester på lördag, men Jarring tar då över, varför brev bör ställas till honom.

Skulle Du ha tid att skriva ned Dina allmänna intryck av spaningsarbetet, vore det värdefullt.

Avskrift av personligt och strängt förtroligt
handbrev från envoyén Allard till kabs.Lundberg,
dagtecknat den 28.7.55.

Åberopande Ditt handbrev den 20 juli får jag tacka
för de 20 fotografierna, som säkert kunna komma till god
användning vid försök att identifiera Wallenberg.

Emellertid har Braunerhielm redan tidigare för
Manfred framlagt en samling om 11 fotografier - varav
3 föreställande Wallenberg - som vi sedan gammalt haft
på denna beskickning. Det gick så till att Manfred först
på Braunerhielms begäran gav följande signalement på
den Raoul von Waldenberg han träffat i Vorkuta:

Längd cirka 171 cm., kraftigt och muskulöst byggd,
svart hår, mörka ögon, knotigt ansikte. Anletsdragen
påminde mest om en förråad Göbbelstyp. Waldenberg hade
varit ganska temperamentsfull till sitt lynne. Han tala-
de flytande tyska med en accent, som enligt Manfred
tydde på att han skulle komma från Oberschlesien.

Waldenberg hade aldrig för Manfred uppgivit sin
nationalitet men gällde i de ryska myndigheternas papper
för tysk.

Först sedan Manfred lämnat detta signalement visade
Braunerhielm honom de ovannämnda fotografierna. Manfred
granskade dem mycket noga men kunde icke identifiera
något av dem såsom Waldenberg. Däremot plockade han ut
ett fotografi, föreställande Wallenberg i militäruniform
och med profil åt höger och sade, att nedre ansiktshalvan
(från mitten på näsan och nedåt) något påminde om en av
de två svenska officerare som han sett i Vorkuta.

Den fullständiga rapporten om Braunerhielms förhör
med Manfred skall jag insända, så snart våra undersökningar
rörande Manfreds tillförlitlighet kunnat slutföras.

1314

Avskrift av ch.tel. nr 52, 28.7.55. från Wien till

UD.

Primo. Edert chiffer 50. Laudon skrivit direkt till Cyrus och relaterat samtalet med kabinettssekreteraren samt för Cyrus framhållit att UP:s egna intressen i längden bäst tjänas av samarbete med UD och beskickningen. Cyrus idag lovat att icke publicera ytterligare om svenska fångar och Wallenberg, att icke själv anställa förhör med någon om Wallenberg, att återigen vädja till sin sagesman att träda i kontakt med oss.

Secundo. Vårt chiffer 50. Då DN:s uppgifter om Vorkuta-svenskarna rätt väl överensstämde med dem vi fått genom Cyrus, trodde vi att denne hade lämnat uppgifterna till DN:s korrespondent Santner. Cyrus förnekar dock detta men medger, att Santner var närvarande då Cyrus första gången träffade sin sagesman på stationen vid hemkomsten, varför Santner med all sannolikhet senare kontaktat och själv förhört vederbörande.

Från Wien'

Avsant den **TELEX** 19 kl.

Inkom den 29/7 1955 kl. 1720

Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr 3

53.

För Kabinettssekreteraren.

Primo. Efter Braunerhielms förhör med Manfred idag förefaller det mig övervägande sannolikt, att denne varken är sovjetagent eller identisk med Cyrus' anonyme sagesman. Manfred förnekar själv, att han känner Cyrus liksom denne förnekar, att han känner Manfred.

Secundo. Manfred uppgiver, att han i Wladimir suttit i samma cell som de tyska diplomaterna Stelzer och Rensinghoff, vilket gör de senares uppgifter om Wallenbergs mera trovärdiga. Manfred jämte ett antal diplomater och högre officerare sutto i Wladimir i den s.k. generalsetagen. I Manfreds cell tidvis 14 personer, varibland de två ovannämnda tyska diplomaterna. Manfred tror, att Gottlieb som han träffat under hemtransporten från Ryssland vet mycket. Utförlig redogörelse samtalet med Manfred och våra intryck dennes person med tisdagskurir

Alh rd

1315

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Chiffertelegram (BUD)

Från Wien

Avsändt den 19 kl.

Inkom den 4 / 8 1955 kl. 1130

Utskrivet i 3 ex. Detta är ex. nr 3

54.

Edert chiffer 56. För Jarring. Då jag icke
mottagit kabinettssekreterarens handbrev 28 juli,
förstår jag icke vad Du åsyftar.

Allard

KOPIA KOPIA.

Brevet är minst lag fäst
exp. 5/8 55 m. kl. 5/8 till allard. (X)

Förtroligt.

Stockholm den 5 augusti 1955.

Broder,

För ordningens skull vill jag icke underlåta att redogöra för det beklagliga missöde som gjorde att Lundbergs handbrev till Dig av den 28/7 icke expedierades med kuriren den 29/7 utan först den 5/8.

Lundberg hade personligen skrivit brevet den 28 och kl 12.00 skickat sin sekretererska att avlämna det på kurirexpeditionen före Wienkurirens stängning kl 12.30. Så skedde också, men genom ett oförlätligt slarv kom brevet icke med i kurirpaketet. Detta förhållande anmälades icke heller till Lundberg, varför vi först fick klart för oss att brevet icke avgått förrän Du meddelade oss att det icke framkommit.

Vi ha nu vidtagit åtgärder för att förhindra ett upprepande.

(Gunnar Jarring)

Envoyén Allard,

W i e n .

Från Wien

Avsant den Telex 19 kl.

Inkom den 6 /8 1955 kl. 13.10

Utskrivet i 3 ex. Detta är ex. nr 2

55.

Edert chiffer 56. För Jarring. Då spanings-
arbetet synes bliva mycket omfattande önskvärt
Lorentzon utsändes såsom tillfällig arbetsförstärk-
ning. Enär han huvudsakligen bör bedriva efterforsk-
ningar i inrikesministeriet samt hos andra myndig-
heter, bör han hos Bundeskanzleramt anmälas som
legationssekreterare under den tid, hans tjänstgöring
varar. Närmare i brev.

Allard

KOPIA KOPIA

Stockholm den 9 augusti 1955.
 ./. Överlämnas jämte bilagor för
 kännedom till Kommissarie Danielsson.

(Gunnar Jarring)
 Chef för Politiska Avdelningen.

Avskrift.

Kungl. Svenska Beskickningen.
 angående förhör med dr.
 Maximilian Manfred.

Wien den 2 augusti 1955.
 Nr 487 4 bil.
 HP 1 Strängt förtroligt.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

/1-3.

Härmed får jag vördsamt överlämna dels tre promem-
 morior rörande beskickningens tvenne förhör med dr. Maxi-
 milian Manfred, varunder denne bl.a. lämnat vissa uppgif-
 ter angående Raoul Wallenberg, dels en promemoria rörande
 de upplysningar som inhämtats från österrikiska myndig-
 heter m.fl. för kontroll av Manfreds tillförlitlighet.

/4.

Jag får i detta sammanhang fästa uppmärksamheten
 vid Manfreds påpekande, att större delen av de hemkomna
 f.d. österrikiska fångarna i Sovjetunionen befinna sig
 i ett sådant psykiskt tillstånd, att det torde taga en
 avsevärd tid, innan de kunna och våga avgiva vittnesmål
 om sina upplevelser i Sovjetunionen eller lämna informa-
 tioner om de utländska fångar de träffat där. Manfreds
 intryck härutinnan överensstämmer med uppfattningen hos
 de österrikiska myndigheter som omhänderhaft förhören
 med hemkommande fångar.

Undert. Sven Allard.

1316

HEMLIG.

enligt 3 § sekretesslagen
den.....

Kungl. Utrikesdepartementet
Politiska avdelningen

Denna handling må icke utlämnas utan
särskilt tillstånd av Utrikesdepartemen-
tet enl. kung. d. 16 dec. 1949 Nr 696.

Strängt förtroligt.

1 bil.

P.M.

angående det första förhöret med dr Maximilian Manfred ang.
Waldenberg.

Då jag den 20 juli uppsökte dr Maximilian Manfred i bosta-
den, släppte han omedelbart och påfallande vänligt in mig, så
fort jag hunnit presentera mig. Han var förvarnad om mitt
besök genom att jag sökt honom per telefon hos en god vän,
till vilken jag fått telefonnumret av dr Pammer i inrikes-
ministeriet.

Manfred hälsade mig med att säga, att han väntat sig ett
besök av mig och att han ju hade något att berätta för mig.
Innan jag hann bedja honom förklara sig närmare, avbröt han
mig med att be om ursäkt för att det var så slarvigt i vå-
ningen. Han bad mig så sitta ned och sade, att han förstod,
att jag hade något att fråga honom. Jag svarade, att jag kom-
mit för att höra, om han träffat några svenskar i Sovjetunio-
nen och att det särskilt var en speciell uppgift han lämnat
vid återkomsten till Österrike, som intresserade oss. "Javisst,
jag har ju träffat Waldenbergs dubbelgångare", sade Manfred.
Han avbröt sig emellertid återigen och frågade, om jag hade
bilen med och kunde skjutsa honom på ett ärende i centrum av
staden. Jag gick med härpå, och han gick ut ett par minuter
för att tala med sin mor. När han återkom, började han plocka
i sina papper och sade, att livet i Wien var ett enda jäktande,
men det var ändå bättre än det liv han fört i Sovjetunionen.
Han beklagade återigen, att det var stökigt i våningen; hans
egen våning hade beslagtagits av ryssarna, och nu måste han bo
här hos sin åldriga mor, som dessutom hade blivit sjuklig av
oro för sin son under de år han hade varit borta.

När vi kommit ut på gatan, var han mycket nöjd med att

1317

jag ställt min bil runt hörnet vid nästa kvarter. Jag bor här i sovjetryska zonen med många kommunister omkring mig, sade Manfred, och folk tittar och pratar så mycket, och en bil med CD-skyltar är ju så iögonfallande

När vi kommit in i bilen, började han åter tala om den falske Waldenberg i Vorkuta. Jag vill här inskjuta, att Manfred hela tiden uttalade namnet som Waldenberg och icke som Wallenberg - ibland sade han von Waldenberg. Vid ett tillfälle antecknade han själv på ett papper namnen på ett par vittnen, som hört talas om den verkliga Wallenberg (se nedan), för att jag skulle få stavningen riktig och fortsatte att skriva, att dessa "haben mir erzählt, dass v.Waldenberg". Här avbröt han sin anteckning för att berätta något annat, men detta gjorde det fullt tydligt, att Manfred trodde eller ville låta påskina, att han trodde, att namnet stavades så.

Jag frågade Manfred, hur han visste, att det icke var den verkliga Waldenberg, som han träffat i Vorkuta. Manfred svarade, att det ju var känt, att Waldenberg hade suttit i Lubljanka i Moskva. Då jag ställde mig oförstående och okunnig och frågade, hur han visste det, svarade han, att han i Wladimir-fängelset träffat två tyska diplomater, som hört talas om Waldenberg. Han nämnde namnen på dessa och ytterligare detaljer. Då avbröt jag honom och bad honom, att vi skulle uppsöka något ställe, där jag fick tillfälle att göra anteckningar under samtalets gång. Detta gick han med på på villkor, att jag tillät honom att först som hastigast uträtta det ärende, för vilket jag skjutsade honom. Till beskickningen ville han dock icke komma - "Ni vet väl icke själva, vilka ryska spioner Ni ha på beskickningen" - utan han utvalde ett litet kafé vid Ringen mitt emot universitetet. Alldeles bredvid låg ett större kafé, men dit ville han icke gå, ty dit brukade vänner till honom komma, som kunde känna igen honom. Han bad mig vänta några minuter, medan han uträttade sitt ärende, och gick därefter in i en bredvidliggande stor affärsbyggnad, innehållande kontor för ett antal huvudsakligen import- och exportfirmor och ett italienskt försäkringsbolag. Jag satte mig så, att jag kunde diskret bevaka ingången till byggnaden. Efter 20 minuter kom han ut ur

samma port och godkände den plats vid trottoarserveringen, som jag hade utvalt. Han ville icke sitta inne i kaféet, där man lättare kunde lyssna på oss. Härefter började det egentliga förhöret.

Manfred började på min begäran med att berätta om den Waldenberg han träffat i Vorkuta under sommaren 1950. Denne skulle ha hetat Raoul von Waldenberg och vara född 1911. Han hade uppgivit, att han talade tyska, ryska, franska, engelska, spanska och tjeckiska, och hade berättat om Wien, Berlin och Madrid, som han tycktes väl känna. Han hade vidare uppgivit sig vara jurist och nationalekonom samt att han varit anställd i diplomatisk tjänst. Han hade till en början befunnit sig i schakt 8 som löpare åt en rysk politisk officer, men senare råkat i onåd och som bestraffning skickats i tvångsarbete i gruvan. Waldenberg hade gjort ett dåligt intryck på fångarna i lägret och ej verkat sympatisk. Hans roll som löpare till den ryske officeren innebar, att han var dennes förtrogne. Man misstänkte honom för att spionera på sina kamrater, som därför tyckte illa om honom och allmänt undvek honom.

På min begäran gav Manfred följande beskrivning av mannen: Längd cirka 171 cm., kraftigt och muskulöst byggd, svart hår, mörka ögon, knotigt (knochig) ansikte. Anletsdragen liknade mest en förråad Göbbels-typ. Han hade varit ganska temperamentsfull. Han talade flytande tyska med en accent, som enligt Manfred tydde på, att han kunde komma från Oberschlesien (vid ett annat tillfälle sade Manfred Ost-Oberschlesien). Jag tog nu fram de 11 fotografier av olika personer, som för ändamålet finnas på beskickningen och av vilka tre föreställa Wallenberg. Manfred kunde icke identifiera något av fotografierna såsom Waldenberg. Han plockade däremot ut ett av dem, nämligen av Wallenberg i militäruniform med profil åt höger, och sade, att nedre ansiktshalvan från mitten av näsan nedåt liknade en av de svenska officerare han sett i Vorkuta (se särskild rapportering). Fotot bifogas.

Waldenberg hade aldrig talat om, vilken nationalitet han tillhörde, och icke heller antytt, i vilket lands diplomatiska tjänst han var. I de ryska lägermyndigheternas papper gällde han som tysk.

Innan vi gick vidare i samtalet, meddelade Manfred

på min fråga, att han suttit i Vorkuta från januari 1950 till oktober 1952, då han förflyttats till Wladimirfängelset, där han vistats till befrielsen i maj 1955.

Här övergick Manfred till att berätta om andra svenskar han sett i Vorkuta. Hans redogörelse härom har upptecknats i en särskild promemoria, till vilken jag hänvisar.

Jag bad så Manfred återigen redogöra för, vad han i Wladimir hört om Waldenberg. Manfred upprepade då, att han i Wladimir träffat tvenne tyska diplomater, nämligen förre attachén vid tyska beskickningen i Bukarest, Rensinghoff, och legationsrådet av första klassen vid samma beskickning, dr Stelzer. Den förre hade berättat, att han, då han 1953 tillfälligt överfördes till Lubljanka i Moskva för rannsaking, genom knackningar i väggen erfor, att en svensk diplomat Waldenberg befunno sig i samma fängelse. Dr Stelzer hade på samma sätt 1954 tillfälligt överförts till Lubljanka för förhör och då likaledes genom väggknackningar fått reda på, att en svensk diplomat Waldenberg skulle finnas i en s.k. transportcell, där man satte fångar, som skulle komma att överföras till Butirki (enligt Manfred skulle fängelsets officiella namn vara Butirskaja). Waldenbergs namn hade av dessa två tyskar nämnts tillsammans med flera andra och såvitt Manfred nu kunde erinra sig, hade aldrig några ytterligare detaljer relaterats. Manfred sade sig aldrig tidigare ha hört talas om den "verkliga" Waldenberg och kom först nu till den uppfattningen, att den Waldenberg han lärt känna i Vorkuta levde där under antaget namn.

Jag frågade, hur Manfred över huvud taget kom på idén, att en fånge skulle leva under ett antaget namn. Manfred svarade, att det vore en vanlig rysk taktik att tvinga interner att antaga en mera prominent fånges namn för att förvilla spåren för den, som försökte bedriva efterforskningar. Som exempel berättade han, att detsamma hänt honom själv i lägret Novo Tcherkask i Sibirien. Där hade nämligen ryssarna tvingat en fånge att kalla sig Manfred, varigenom hemvändande österrikiska fångar år 1954 för hans moder berättat, att sonen befunnit sig i nämnda läger, och att han vore sjuk.

Jag vill här genast inskjuta, att, då jag relaterade detta för envoyén Allard, denne erinrade sig, att Wilfred Günther nämnt, att Manfred skulle ha funnits i Verchne Uralsk, och bad

mig därför ytterligare förhöra Manfred på denna punkt. Jag gjorde detta två dagar senare, och Manfred uppgav då, att den person med hans namn, som skulle ha funnits i Verchne Uralsk vore den falske Manfred. Då jag erinrade honom om, att han förut sagt, att den falske Manfred suttit i Novo Tcherkask, svarade Manfred, att dessa båda läger ligga relativt nära varandra utmed samma järnvägslinje, och att det ofta förekom, att fångar överfördes från det ena stället till det andra. Han berättade ytterligare, att den falske Manfred vore en österrikisk straffånge, som sedermera hemkommit och för statspolisen erkänt, att han av de ryska fängelsemyndigheterna tvingats uppgå namnet Manfred.

Jag sade Manfred, att jag gärna ville höra litet närmare om hans egna upplevelser i Sovjetunionen och data om hans resor etc. Detta ämne ville Manfred emellertid undvika och sade, att härom skulle han berätta någon annan gång. Under samtalets gång kom det emellertid fram, att han häktats på våren 1949. Han hade varit advokat hos USIA-förvaltningen och bl.a. haft till uppgift att göra utredningar rörande tysk egendom. De sovjetryska myndigheterna hade misstänkt honom för att ha sökt undanhålla en del av den tyska egendomen. Han hade förhörts i fängelset i Baden under svår kroppslig tortyr; man hade slagit honom, låtit honom i timmar stå i en cell, som var så liten, att han icke kunde lägga sig ned, under förhören bländat honom med starka strålkastare och tydligen även satt någon sorts tvångströja på honom. Ingenting konkret hade emellertid kunnat bevisas mot honom, varför han slutligen blivit dömd "genom ett brevkort från Moskva", d.v.s. på s.k. administrativ väg. (Jfr Günthers berättelser härom.) Domen hade först lytt på dödsstraff men sedan ändrats till 25 års straffarbete.

Om livet i Vorkuta ville Manfred bara berätta, att det var mycket svårt. Förplägnaden var dålig, arbetet var mycket hårt och fångarna blevo svårt tärda. Han berättade också, att mellan Inta och Vorkuta fanns en stor dammbyggnad med en 90 km lång damm. Denna dammbyggnad var en av 150 i Sovjetunionen, som helt och hållet byggts av slavarbetare. Av 100 arbetare på detta bygge dogo 30 stycken i månaden och insjuknade svårt 50, men nytt folk strömmade ständigt till. Rys-

sarna äro ett mellanting mellan människor och djur, tillade Manfred, de hade ingen känsla för människolivets värde.

Jag frågade också Manfred, hur det kommit sig, att han börjat samla uppgifter på fångar. Han svarade, att han icke haft så mycket annat att göra. Den tyskspråkiga litteraturen i fängelset i Wladimir hade han snart läst slut, och i övrigt fanns endast rysk kommunistisk litteratur. Efter någon eftertanke tillade han, att han redan i Vorkuta blivit intresserad av insamlandet av dessa uppgifter, när han började försöka utforska, var hans fru fanns. Han hade nämligen i Österrike gift sig med en sovjetryska, och hon hade bortförts på samma gång som han själv, men vart visste han icke. Så hade han fortsatt att systematiskt samla upplysningar för att ha något att göra. Det var inte alldeles ofarligt, och de andra fångarna vågade inte. Manfred ville icke säga, hur han hade smugglat listorna med sig hem.

Förhållandena i fånglägren och fängelserna voro förfärliga, men det hade blivit litet bättre efter Berias fall. Då hade man åtminstone då och då fått rena kläder, och kosten tycktes förbättras något. Men man skulle icke tro, att det skett någon varaktig förändring i Ryssland. Den ryska kommunismen har bara ett mål, nämligen världskommunismen.

Manfred gjorde ett glatt och öppet intryck. Han var mycket försiktig, men drev inte denna försiktighet in absurdum. Betecknande är att, då jag en gång lade handen över mitt papper för att kyparen, som närmade sig vårt bord, icke skulle se, vad jag skrev, sade Manfred: "Gör inte så. Låt honom lugnt se, att Ni antecknar, det ser mindre misstänkt ut." Han var orolig över, att hans namn skulle nämnas till Stockholm och utbrast vid ett tillfälle: "Ni tänker väl icke publicera det här?" Redan i samband med befrielsen hade de ryska myndigheterna uppmanat fångarna att icke berätta något, när de kommit hem, och nyligen hade en god vän till honom, en, som han sade, "välsinnad" österrikisk kommunist varnat honom för, att hans kamrater öppet berättade om de namnlistor han haft med sig hem, och manat honom till försiktighet.

De strödda ting Manfred nämnde om fånglivet överensstämde väl med de fakta Wilfred Günther tidigare meddelat beskickningen. Han hade synbarligen svårt att berätta om sina hem-

skare upplevelser och avbröt sig ibland, då han kommit in på sådant, och stirrade tyst ned i bordet. Han framhöll vid ett par tillfällen, att han ännu icke vore fullt psykiskt återställd. Han framhöll också, att det torde taga lång tid, innan annat än några få hemvändande fångar våga berätta om sina upplevelser. Själv hade han icke velat förhöras närmare av polisen utan nöjt sig med att lämna in sina namnlistor.

Wien den 25 juli 1955.

P.M.

angående nytt förhör med Maximilian Manfred.

Jag förhörde den 29 juli ånyo dr Manfred. Syftet med förhöret var bl.a. att söka få fram uppgifter, som kunde ligga till grund för ett bedömande av Manfreds allmänna tillförlitlighet.

1. Om sin häktning berättade Manfred följande:
Den 22 maj 1949 hade han inbjudits av en rysk USIA-tjänsteman att delta i en jakt vid St Pölten. Man hade rest från Wien i två bilar, herrarna i den främre och fruarna i den bakre. I St Pölten hade sällskapet stoppats av ryska soldater, som ville se identitetspapprena. Ett par soldater hade gripit Manfred som då gjort motstånd, tills han bakifrån fick ett slag i huvudet, så att han blev medvetslös och vaknade upp först i fängelset i Baden. Hans försvinnande upptäcktes först ett par dagar senare, när han uteblev från en rättegångsförhandling och inte fanns i sitt hem.

2. Manfred hade i oktober 1952 som ende österrikare överförts från Vorkuta till Wladimir och där placerats i den s.k. generalsetagen, där huvudsakligen tyska diplomater och generaler sutto. Jag frågade, om icke detta innebure, att ryssarna ansåge Manfred vara en speciellt viktig fånge, och vilka kategorier fångar, som ryssarna behandlade som prominenta. Härom kunde Manfred emellertid inte uttala sig. Han hade själv inte kunnat se efter vilka principer ryssarna gingo, när de utvalde fångarna för placering i olika fängelser. Jag frågade då, om det fanns några kategorier fångar, som ryssarna av någon anledning aldrig komme att frigiva. Manfred kunde inte säga något generellt härom, men berättade, att det hade hänt, att utländska fångar på väg från ett fängelse till ett annat tillfälligt placerats i något fångläger och där av förbiseende förlagts i en barack, där andra fångar funnos, som betraktades som speciellt farliga, därför att de visste för mycket. Om detta

2

beslutat transporteras till lagerchefen skulle det komma att medföra, att transitofångarna försvunno för alltid. Efter någon tvekan berättade så Manfred i förtroende följande exempel. Vid ett tillfälle hade fem österrikiska fångar, som voro under förflyttning, placerats i en barack, där i övrigt endast ryssar befunno sig. Dessa hade genast omtalat, att de voro internerade, därför att de på sin tid varit med vid Katyn, och att det vore ryssarna och icke tyskarna, som voro ansvariga för dådet vid Katyn. De österrikiska fångarna hade bara uppehållit sig i baracken en halvtimme, då de hastigt blevo bortförda igen. Genom ytterligare något förbi-seende hade emellertid en av dem sedermera blivit frigiven och fanns nu i Wien. Vem det var ville Manfred icke säga.

3. Jag frågade Manfred, om icke alla österrikiska fångar flyttats samtidigt från Vorkuta. (Jag vill erinra om att Günther meddelade, att alla österrikiska fångar vid samma tidpunkt förflyttats från lägren vid Inta.) Manfred svarade, att så gott som samtliga hade förflyttats vid ungefär samma tidpunkt. Manfred gav i övrigt samma skildring av denna över-föring till fängelse som Günther tidigare lämnat beskickningen.

Några österrikiska fångar hade emellertid fått kvarstanna i Vorkuta ända till befrielsen. Dessa voro sådana, som på ett eller annat sätt arbetade för ryssarnas räkning.

4. Om de namnlistor som han medfört hem berättade Manfred, att han och en tysk journalist systematiskt bedrivit efterforskningarna under tiden i Wladimir. Så fort en ny fånge anlände, hade man genom knackningar i väggarna frågat ut honom om vilka utlänningar han träffat i andra fängelser. Upplýsningarna hade Manfred dels memoriserat, dels nedtecknat i en code som han utarbetat med hjälp av ett ryskt lexikon. Under de sex veckor han efter befrielsen tillbringat i genomgångsläger i väntan på den definitiva hemresan, hade det insamlade materialet renskrivits och därefter i en hylsa smugglats hem av en kvinna. Manfred antydde med en gest, att kvinnan hade gömt hylsan i barmen. Försiktighetsåtgärden var i själva verket onödig, då fångarna aldrig visiterades vid hemresan.

5. Om fängelseförhållandena i övrigt berättade Manfred inte mycket. Han sade emellertid, att om han tilläts en

FN-kommissionen för att på ort och ställe granska fängelserna, skulle han kunna bli kommissionens guide och visa obyggliga ting. Han skulle kunna peka ut en grop inne i Kreml, där skeletten lågo packade flera meter djupt. "Hur vet Ni det; vem har berättat det", frågade jag överraskad. "Jag såg dem själv dö", svarade Manfred, men avbröt sig tvärt och såg en stund ned i bordsskivan. Han ville sedan inte återvända till ämnet.

6. Om den falske Manfred i Verchne Uralsk nämnde Manfred, att det vore fråga om en österrikare vid namn Klaus. Han påpekade, att jag måste ha missförstått honom vid vårt förra samtal. Klaus hade nämligen aldrig själv uppgivit sig heta Manfred, utan blott, därtill tvingad av lägerchefen, falskeligen uppgivit, att Manfred funnes i fängelset.

7. Mitt under samtalet frågade jag Manfred oförberett, om han kände en person vid namn Cyrus. "Cyrus" - Manfred tänkte efter - "Sirius Sirius, nej, den känner jag inte". Svaret verkade äkta. Jag frågade då, om han hade talat med någon journalist om sin fångenskap i Sovjetunionen, men detta förnekade han bestämt.

8. Manfred var alltjämt mycket försiktig och rädd, att det skulle bli bekant, att han lämnade beskickningen uppgifter. Samtalet ägde även denna gång rum på ett kafé. Till beskickningen var Manfred villig att komma först, när de främmande trupperna lämnat landet. Trots att hans gamla våning nu frigäves av ryssarna, ville han icke återvända dit utan ämnade sälja den. Han var övertygad om att den var bevakad, han hade sett personer som stått och sett upp mot fönstren. Två gånger hade han av vänner, som voro kommunister, blivit varnad för att berätta om vad han upplevt i Sovjetunionen.

Han klagade för övrigt återigen över att han ännu inte vore fullt psykiskt återställd. Då jag frågade, om han trodde det var rådligt, att beskickningen direkt tog kontakt med eventuella vittnen, svarade Manfred, att nog relativt få ^{ännu} skulle våga berätta, vad de visste. Nittio procent av österrikarna hade för övrigt blivit "mjuka i hjärnan" under fångenskapen, och det komme att taga lång tid, innan de hade återhämtat sig, om de någonsin skulle bli fullt återställda.

Wien den 30 juli 1955.

Strängt förtroligt.

P. M.

angående kompletterande upplysningar om Waldenberg, som lämnats av Manfred den 29 juli 1955.

Manfred förklarade, att han suttit i samma cell som Rensinghoff och Stelzer, och att dessa personligen nämnt Waldenbergs namn för honom. I övrigt upprepade Manfred sin tidigare skildring och kunde inte erinra sig något nytt om Waldenberg.

Manfred hade i Wladimir varit placerad i vad fångarna själva kallade "generalsetagen", där huvudsakligen tyska diplomater samt sådana högre officerare, som ådömts straff, hade samlats. Manfred själv satt i en cell, där tidvis sammanlagt 14 personer befunno sig. Med övriga interner på samma våning eller i fängelset i övrigt hade han icke kunnat personligen sammanträffa. Däremot hade man rätt väl reda på varandra genom knackningar i väggarna och genom att använda ventilationsrör och dylikt som talrör. Manfred räknade upp namnen på de tyska diplomater, som befunnit sig i fängelset i Wladimir och vilka han för ögonblicket kunde erinra sig, nämligen:

minister Bekerle, Sofia,
generalkonsul Schellhorn, Chernovitz, Rumänien,
konsul Adelman, Ploesti, Rumänien,
attaché Franz Langer, tyska beskickningen i Bukarest,
kanslist Muschl, tyska beskickningen i Sofia,
attaché Wittern, tyska beskickningen i Sofia,
attaché Souprian, tyska beskickningen i Sofia,
general Gerstenberg, tyska militärmissionen, Bukarest,
general Hansen, tyska flygmissionen, Bukarest.

Samtliga tyska diplomater och officerare, som Manfred hörde talas om i Wladimir, funnes emellertid upptagna på hans

namnlistor.

Manfred nämnde vidare, att han säkert skulle erinra sig flera namn på fångar i Wladimir, om han finge se listan över de österrikiska krigsförbrytare, som väntas komma att frigivas av Sovjetunionen inom kort. Manfred trodde, att med denna transport skulle komma förre österrikiske Gestapochefen Sanitzier och krigsministern i Seyss-Inquarts regering, general Angelis, vilka båda sutto i Wladimir.

Enligt Manfred skulle Gottlieb veta mycket om Wallenberg. Manfred hade icke träffat Gottlieb i Wladimir utan först under hemtransporten. Gottlieb hade då omnämnt Wallenberg men inte lämnat några detaljer, såvitt Manfred kunde erinra sig.

Wien den 30 juli 1955.

ligt samma vittne skulle Manfred 1952 ha funnits i
Verchni Uralsk

g/Manfred kom 1953 till Vorkuta.

Motsägelserna i vittnesutsagorna torde dels hava sin grund i de falskt utspridda ryktena om Manfred i Verchni Uralsk (se nedan), dels däri att det, enligt Kraus, är mycket vanligt, att hemvändande fångar missminna sig beträffande tidpunkterna för olika upplevelser under fångenskapen.

Att intet vittnesmål förekommit om att Manfred skulle ha suttit i Wladimir, beror på att ingen fånge tidigare torde hava hemkommit från detta fängelse.

Jag har bätt Kraus att om möjligt söka utröna, huruvida vittnet f/ själv sett Manfred i Verchni Uralsk och då känt igen honom från Baden.

3. Med anledning av Manfreds uppgift att den falske Manfred skulle ha vistats både i Novo Tscherkask och Verchni Uralsk har Kraus tagit reda på att Verchni Uralsk ligger vid Uralfloden och Novo Tscherkask på 900 kms avstånd därifrån nära Azovska sjön. Kraus bekräftar att det varit vanligt att fångar förflyttats frändet ena till det andra av dessa fängelser.

4. Chefen för statspolisen i Wien, ministerialrådet Peterlunger, bekräftade vid samtal den 30 juli Manfreds uppgifter om en falsk Manfred i Verchni Uralsk. En österrikisk fånge, Karl Klaus, har för statspolisen tillstått att han av fängelsemyndigheterna i Verchni Uralsk övertalats att utsprida uppgiften, att en dr Manfred skulle befinna sig där. Enligt Peterlunger är det en rätt vanlig taktik av ryssarna att mot erbjudande av diverse förmåner övertala fångar, särskilt sådana som redan övertalats att bli cellspioner eller angivare, att antingen ikläda sig en annan fånges identitet eller utsprida ett rykte, att en viss person befinner sig i fängelset eller att sprida falska uppgifter om personer, som icke existerar. Avsikten synes vara att förvilla spåren för dem, som bedriver efterforskningar och att över huvud taget skapa förvirring. Peterlunger uppgav att även Dr Ottilinger utsatts för en liknande falsk ryktesspridning.

5. Enligt Peterlunger har Manfred icke själv från början haft klart för sig, att hans uppgift om Waldenberg hade någon större betydelse. Manfred hade utan närmare kommentarer till säkerhetspolisen inlämnat sina namnlistor. En polistjänsteman,

som fått kännedom om Wallenberg genom affären Balcar, upptäckte namnet i listan och rapporterade saken till sin chef. Peterlunger frågade då Manfred, om han gick med på att svenska beskickningen förhörde honom.

6. Peterlunger är själv fast övertygad om att Manfred är tillförlitlig. Manfred var mycket populär hos sina medfångar, som voro honom tacksamma för hans ansträngningar att samla upplysningar om alla utlännningar i Sovjet. Alla de upplysningar han lämnat statspolisen och som kunnat kontrolleras ha visat sig vara riktiga. Enligt Peterlunger har Manfred icke varit kommunist.

Pammer däremot är misstänksam mot Manfred. Såvitt jag förstår, har Pammer inga konkreta belegg för otillförlitlighet hos Manfred. Hans misstankar synas snarast vara grundade i en obehaglig känsla av att Manfred vet för mycket och är för säker, parad med vetskapen om Manfreds antecedentia som advokat hos den ryska USIA-förvaltningen. Pammer har på tal om Manfred sagt mig, att om han icke kan hysa fullt förtroende för en person, måste han säga, att han icke har förtroende för honom. Det gives icke grader av förtroende, icke mer eller mindre förtroende.

7. Frågan om identitet mellan Cyrus sagesman och Manfred. Manfred förnekar, att han känner Cyrus eller berättat något för någon journalist. För ett par veckor sedan frågade jag Cyrus, om hans källa var någon av följande personer: Ottlinger, Manfred, Spann eller Wesseli. Detta förnekade Cyrus. Den 29 juli frågade jag Cyrus, om han kände dr Manfred. (Även denna gång vävde jag in frågan i ett samtal om flera personer, för att Cyrus icke skulle förstå, att vi voro särskilt intresserade av Manfred. Cyrus förnekade på ett sätt, som verkade äkta, att han kände Manfred.

Peterlunger har emellertid dagen därpå uppgivit, att Cyrus känner Manfreds broder, en poliskommissarie hos statspolisen, mycket väl. Peterlunger har lovat att fråga denne broder, om han möjligen har pumpat dr Manfred på Cyrus uppdrag.

Wien den 1 augusti 1955.

./.

Stockholm den 9 augusti 1955.
 Överlämnas jämte bilaga för kännedom
 till Kommissarie Danielsson.

(Gunnar Jarring)
 Chef för Politiska Avdelningen.

Avskrift.

Kungl. Svenska Beskickningen.
 angående beskickningens kontakt
 med österr. myndigheter rörande
 efterforskningarna av svenska
 fångar i Sovjetunionen.

Wien den 2 augusti 1955.

Nr 488

HP 1 Strängt förtroligt.

487 B 2.8.55.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt översända en promemoria rörande beskickningens kontakt med vissa österrikiska myndigheter i samband med efterforskningarna av svenska fångar i Vorkuta. Promemorian är närmast avsedd att åskådliggöra arbetsförhållandena inom inrikesministeriet, där anhopningen av ärenden och personalbristen synas hava bidragit till de svårigheter beskickningen haft att från detta ministerium få fram erforderliga upplysningar. Under rådande semestersäsong föravåras beskickningens arbete ytterligare därav, att flera av de högre tjänstemännen inom olika ämbetsverk äro bortresta.

Såsom framgår av promemorian genomför polisen i Wien systematiskt förhör med de hemvändande fångar, som bo inom dess distrikt. Beskickningen torde därför genom direkt kontakt med polispresidenten i Wien och dennes närmaste underordnade i framtiden snabbare än tidigare varit fallet, kunna erhålla material beträffande i huvudstaden bosatta personer. I vad avser vittnen, som hava sin hemvist i andra delar av landet, måste däremot inrikesministeriet alltjämt anlitas.

Slutligen får jag fästa uppmärksamheten vid att inrikesministeriets speciella avdelning för krigsfänge-

Ärenden (avd.14) 2 dagarna upplösts och ersatts blott av en föredragande för krigsfångeärenden. Denne kommer emellertid att underrätta beskickningen, därest några vittnesmål om svenska fångar i Sovjetunionen dit skulle inkomma.

Undert. Sven Allard.

488
Strängt förtroligt.

P. M.

ang. kontakt med österrikiska myndigheter rörande svenskar
i Vorkuta.

1. Under den vecka, som chefen för avd. 2 i inrikesministeriet, ministerialrådet Pammer, varit borta på semester, har jag hållit kontakt med en av dennes medarbetare, poliskommissarie Kraus. Under våra samtal har en del förhållanden framkommit, som kan förklara, varför Pammer varit så snål med upplysningar.

Jag sade Kraus, att det var ytterst angeläget, att vi fick reda på, vem som lämnat de upplysningar om svenskarna i Vorkuta, som Pammer tidigare givit mig, och som beskickningen insänt med 445 B. 21.7.55. Det visade sig, att Pammer redan beordrat Kraus att undersöka detta, men att Kraus icke kunnat återfinna uppgifterna någonstans. Kraus omtalade, att man låg långt efter med registreringen och katalogiseringen av inflytande upplysningar. Personalen vore alldeles för titen för att hinna med allt arbete. Den 30 juli meddelade Kraus, att han nu hade hittat det papper han sökte. Det härstammade från statspolisen i Wien, men på akten stod ej angivet, vem som lämnat upplysningarna. Kraus skulle därför fråga statspolisen härom. Då jag samma dag uppsökte chefen för statspolisen i Wien, ministerialrådet Peterlunger, bad jag honom direkt att undersöka, från vem upplysningarna kommit. I dag gick jag på nytt till statspolisen för att höra, om man hade något besked att lämna. Därvid visade det sig, att Peterlunger rest på semester, men dessförinnan uttagit de akter, som innehöll upplysningarna i fråga och lagt dem på något för hans medarbetare okänt ställe. Man hoppades att om tre à fyra dagar ha kunnat återfinna dem igen.

Kraus berättade vidare, att Pammer brukade skicka ned små lappar med namnen på de personer, om vilka han ville ha fram upplysningar. Varför Pammer ville ha upplysningarna,

visste emellertid Kraus aldrig. Pammer hade sålunda bett honom skaffa fram allt aktmaterial om Schickelgruber och Wesseli, men Kraus hade inte vetat, att det var bråttom, och så hade ärendet fått ligga. För övrigt hände det ofta, att inga dossiéer hunnit läggas upp för de personer, som Pammer sökte.

Kraus var förvånad över stavningen av namnet Olson. Han hade nämligen fattat, att den svenske fiskaren skulle heta Ulson, och förgäves sökt i kartoteket under bokstaven U.

Jag har bett Kraus undersöka, om upplysningar inkommit rörande namnen Langeberg och Gulbranson, vilka Pammer aldrig nämnt för honom, samt för säkerhets skull även namnen Lindström och Christiansen.

2. Chefen för statspolisen i Wien, Peterlunger, meddelar, att han systematiskt låter förhöra alla hemvändande f.d. fångar, som bor i Wien. Över personer, som bor i andra delar av landet, har han dock ingen kontroll.

Peterlunger nämnde vidare, att fångarna hellre låte sig förhöras av den lokala säkerhetspolisen än av inrikesministeriet.

Peterlunger var korrekt och mycket tillmötesgående. Han gav mig omgående adressen till Otto Wesseli och sade, att han inte har något emot, att vi själva sköter förhören med f.d. fångar. Han ville minnas, att man hade fått in flera av varandra oberoende vittnesmål om Olson. Jag gav honom alla de namn vi söker, och han lovade att låta efterforska dem i sitt arkiv.

En rätt stark rivalitet tycks bestå mellan Pammer och Peterlunger.

3. Avd. 14 (avd. för krigsfångar) inom inrikesministeriet håller på att upplösas, och chefen, Regierungsrat Berdach, har avgått. Kvar kommer endast att finnas en föredragande för krigsfångefrågor. Avdelningen har i princip icke haft något att göra med civilinternerade. Så snart uppgifter om utländska fångar inkommit, underrättas automatiskt vederbörande lands beskickning i Wien. Hittills har dock inga uppgifter om svenskar erhållits.

Wien den 1 augusti 1955.

Stockholm den 9 augusti 1955.
Överlämnas jämte bilaga för kännedom till Kommissarie Danielsson.

(Gunnar Jarring)
Chef för Politiska Avdelningen.

Avskrift.

Kungl. Svenska Beskickningen.
nytt vittnesmål om Waldenberg
i Vorkuta.
487 B 2.8.55.

Wien den 2 augusti 1955.
Nr 489 1 bil.
HP 1 Strängt förtroligt.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt överlämna en promemoria rörande ett nytt vittnesmål om den föregivne i Vorkuta befintlige Waldenberg. Vittnesmålet ifråga har avgivits till Wien-polisen av en från Sovjetunionen återkommen krigsfånge vid namn Paul Krannitser.

Såsom därav framgår, skulle Waldenberg för Krannitser hava uppgivit, att han känt en polistjänsteman i Wien vid namn Hipfinger. Wien-polisen kommer på beskickningens begäran att efterforska och förhöra den sistnämnde i syfte att fastställa den ^{föregivne} Waldenbergs identitet. Jag avser att avvakta besked om detta förhör, innan beskickningen tager direkt kontakt med Krannitser.

Undert. Sven Allard.

Avskrift.

Strängt förtroligt.

P.M.

angående Waldenberg i Vorkuta.

Chefen för säkerhetspolisen i Wien, ministerialrådet Peterlunger, meddelade idag, att en hemvändande österrikisk fånge, Paul Krannitser, avgivit följande vittnesmål:

År 1951 fanns i Vorkuta, schakt 8, läger 9, barack 50, en person vid namn Waldenberg, som vore svensk eller schweizare. Denne vore under 45 år gammal, cirka 180 cm lång, smärt, hade mörkt hår och var närsynt. Utseendet var judiskt. Waldenberg hade berättat att han arresterats 1947 i Wien och att han där känt en polistjänsteman vid namn Hipfinger.

Peterlunger tror att Krannitser berättat allt han vet om Waldenberg men har intet att invända mot att beskickningen själv söker kontakt med honom. Huruvida Krannitser är villig att tala med beskickningen är en annan fråga. Krannitser beskrives av sina kamrater under fångenskapen som en angivare, men detta behöver icke betyda, att hans vittnesmål skulle vara falskt.

Peterlunger kommer att höra Hipfinger om saken.

Wien den 30 juli 1955.

1321

Wien den 9 augusti 1955.

Strängt förtroligt.

Broder,

Med anledning av i Lundbergs handbrev den 28 nästlidne juli uttalade önskemål skall jag be att i det följande få lämna Dig några kortfattade allmänna intryck av spaningsarbetet. För den händelse Du skulle önska komplettering på någon punkt, vore jag tacksam för ett meddelande.

1) Till en början vill jag framhålla, att spaningsarbetet i hög grad försvåras och fördröjes genom den bristande organisation hos samt inbördes konkurrensskamp mellan olika österrikiska säkerhetsorgan, som omhänderhåva spaningsarbetet. Det erfordras därför under den närmaste tiden framåt en särskild tjänsteman vid beskickningen för att systematiskt genomgå listor å återvända fångar samt anställa erforderligt kontrollarbete. Jag är därför glad åt, att Ni skickat Lorentzon hit, och utgår från, att han får stanna, tills den huvudsakliga delen av arbetet slutförts.

De myndigheter, som, såvitt vi kunnat fastställa, sysselsätts med omhändertagande^{av} och förhör med hemvändande krigs- och civilfångar, äro den av dr Pammer ledda säkerhetstjänsten i inrikesministeriet^{och} den s.k. avdelning 14 i samma ministerium, som dock officiellt endast handlägger frågor rörande krigsfångar men dessutom, i konkurrens med Pammers avdelning, börjat intressera sig för och anställa förhör med civilfångar. Slutligen bör härtill fogas den under polispresidenten Holaubek lydande säkerhetstjänsten hos Wienpolisen. Den sistnämnda ledes av dr Peterlunger, som likaledes tjänst-

Utrikesrådet G. Jarring,
Utrikesdepartementet.

1322

gör såsom förbindelseman med dr Pammer.

Pammers avdelning är sämst organiserad, vilket i stor utsträckning förklarar de svårigheter vi haft att få fram utlovade listor över hemvändande samt andra uppgifter, som vi begärt. Ett kartotek över återvända fångar finnes, men detta är oftast slarvigt fört. Åtskillig tid förflyter, innan uppgifter antecknas, varför kartoteket likaledes kan betecknas såsom föga tillförlitligt. Pammer har visat sig förtegen och ogin. Han lovar ofta att tillhandahålla uppgifter utan att senare infria sina löften. Som jag i det föregående framhållit, beror detta till stor del på bristande organisation och knapp tillgång på arbetskraft. Dessutom har jag nog det intrycket, att dr Pammer med sin byråkratiska läggning och utpräglade polismentalitet av sin misstänksamhet drivs att undanhålla oss uppgifter, som han icke har någon anledning att hemlighålla. Denna omständighet står möjligen i samband med, att han har sig bekant, att denna beskickning har nära förbindelser med ledarna för det socialdemokratiska partiet.

Såväl avdelning 14 som Wienpolisens säkerhetstjänst hava däremot visat stort tillmötesgående och på allt sätt sökt underlätta vårt arbete. Den förstnämnda skall emellertid, då krigsfångeangelägenheterna nu anses avslutade, under den närmaste tiden upplösas. Vad beträffar Wienpolisens säkerhetstjänst, vill jag i detta sammanhang starkt understryka, att en inbjudan till polispresidenten Holoaubeck att besöka Sverige under september månad säkerligen skulle i hög grad sporra denne att ytterligare underlätta våra efterforskningar. Jag vill därför ifrågasätta, om ej de relativt ringa kostnaderna för hans uppehåll i Sverige skulle kunna belastas anslaget för efterforskningarna efter Wallenberg och andra försvunna svenskar.

Vidare vill jag framhålla, att, sedan beskickningen nu erhållit förstärkning genom Lorentzons ankomst, jag tänker låta denne alltid parallellt göra efterforskningar i samma ärenden hos de tre ovan angivna myndigheter, som syssla med från Ryssland återvändande civilfångar.

2) Då dr Philipp besökte Wien, gjorde denne bl.a. gällande, att det vore nödvändigt att påskynda förhören med de återvändande fångarna, då man eljest löpte risk för, att dessas

minnesbilder skulle förflyktigas. Mina erfarenheter av de fångar, som jag själv samtalat med, samt av redogörelser för Braunerhielms förhör gå i rakt motsatt riktning. Ett litet fåtal av de hemvändande, som icke psykiskt eller fysiskt påverkats av fångenskapen, kunna visserligen redan nu utan olägenhet höras och erinra sig kanske för närvarande sina upplevelser bättre än vid en senare tidpunkt. Vad däremot beträffar de i vidare mening chockskadade, till vilken kategori det stora flertalet måste räknas, är nog förhållandet det, att de först efter några månaders vistelse i lugnare förhållanden våga berätta allt vad de veta. För dessas del gäller vidare, att de efter några månaders förlopp ingalunda glömma, vad de genomgått och vilka personer de träffat, utan i stället först då börja att kunna bättre erinra sig, vad de hört och sett. Enligt min mening bör man därför ej nu alltför hårt pressa de chockskadade utan snarare återupptaga förhören med dessa, sedan 3-4 månader förflutit och de ryska trupperna definitivt lämnat landet.

3) Jag har sökt bilda mig en uppfattning om, huruvida de ryska myndigheterna, såsom från officiellt ryskt håll vid upprepade tillfällen gjorts gällande, kunna förlora kontakten med inspärrade personer och sålunda sakna kännedom om, huruvida dessa befinna sig i Sovjetunionen eller i vilka läger de vistas. Mina intryck äro i korthet följande.

I de egentliga fängelserna synas, på få undantag när, ordning och reda vara förhärskande. Detta är däremot icke fallet med arbetslägren, där ett fruktansvärt "Schlamperei", för att använda ett österrikiskt uttryckssätt, råder. Fångarna utgiva sig ofta själva för att tillhöra andra nationaliteter än de egentligen äga. De tillägna sig av prestigehänsyn och andra orsaker falska namn etc. Det synes ofta förekomma, att de lokala ryska lägermyndigheterna utan kontroll godtaga fångarnas egna uppgifter och sålunda i sina listor uppföra dem under falska namn och under falsk nationalitet. Om en dylik oordning råder i arbetslägren, får därav ingalunda den slutsatsen dragas, att detsamma skulle vara förhållandet hos de centrala polismyndigheterna i Moskva. Av allt att döma hava dessa tillgång pill ett väl organiserat och tillförlitligt kartotek. Som belägg härför kan bl.a. anföras, att fångar, som

trott sig vara bortglömda i lägren och vilkas strafftid utgått, helt oväntat efter 9-10 års förlopp erhålla meddelande från den centrala polismyndigheten i Moskva, att de, oaktat straffet avtjänats, skola kvarhållas i lägren under ytterligare ett antal år eller på obestämd tid.

4) Flera fångar hava meddelat mig, att i snart sagt varje fängelse - till skillnad från arbetslägren - olika regler tillämpas. Detta sker avsiktligt i syfte att förhindra, att utlandet genom berättelser från hemvändande fångar skall kunna bilda sig en klar uppfattning om fängelseförhållandena och därav kunna dra generella slutsatser i fråga om behandlingen av olika kategorier fångar m.m. Med hänsyn till det nu sagda torde det vara svårt att lämna en tillförlitlig definition på innebörden av begreppet prominenta fångar. I fängelset i Wladimir tycks en viss klasskillnad fångarna emellan hava genomförts på grundval av den större eller mindre längden av det fängelsestraff de ådömts. Den högsta klassen tycktes där utgöras av fångar, som erhållit 25 års straffarbete. Dessa bodde i en våning för sig och saknade i stort sett förbindelse med de övriga. Klass nr 2 bestod av fångar, som dömts till 15 års straffarbete och klass nr 3 slutligen av fångar, som dömts till 10 års straffarbete. Till sistnämnda kategori hörde en av mina sagesmän, vilken före sitt försvinnande synes hava haft en lägre befattning i rådhuset i Wien. Till överklassen räknades, å andra sidan, de tvenne tyska generaler, som omhändertagits i Bukarest, legationsrådet Stelzer, förre tyske ministern i Sofia, Bekerle, m.fl. Det förekom icke, att någon inom kategori 3 placerades i samma cell som personer, tillhörande kategori 1 eller 2. Som jag i det föregående framhållit, innebär detta emellertid ingalunda, att samma ordning skulle råda i andra fängelser.

5) Det förekommer ofta, att hemvändande personer i god tro lämna oklara och vaga eller felaktiga uppgifter om sina medfångars namn, förutvarande vistelseort, signalement etc. Detta beror vanligen ej på någon avsikt att missleda utan har sin huvudsakliga förklaring däri, att de hemvändande, på direkt eller indirekt väg, mottagit framställningar om respektive hemmyndigheters eller släktingars underrättande från 100-tals kvarvarande fångar, som de ofta endast flyktigt råkat eller blott hört talas om genom meddelanden från andra olycksbröder i fångenskapen. Man torde

generellt kunna göra gällande, att en hemvändande är i stånd att lämna någorlunda tillförlitliga uppgifter blott angående de fångar, som suttit i samma cell eller med vilka han eljest genom väggtelegraf under en längre tid varit i ständig förbindelse. I arbetslägren synas de olika barackerna och schakten vara strängt skilda från varandra. Om en hemvändande person därför lämnar uppgifter om andra fångar i samma läger, måste han eller hon alltid tillfrågas, huruvida de befunnit sig i samma barack eller arbetat i samma schakt, som de fångar, rörande vilka de lämnat upplysningar.

vissa uppgifter om
Wallenberg m.m.

Wien den 23 augusti 1955.

Nr 545.

4 bil.

HP 1. Strängt förtrolig.

*avr. bil. ej ä
denna dars.*

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./.

Härmed får jag vördsamt översända tre promemorior
angående förhör med dr Maximilian Manfred, ^{makan till} generalen Tarbuk-
Sensenhorst och Paul Kranitser.

./.

Likaledes närslutes en förteckning över ett antal
hemkomna österrikare, vilka suttit fängslade i Ljubljanka,
Wladimir och Vorkuta, och vars adresser beskickningen er-
hållit av poliskommissarien Kraus i inrikesministeriet. Polis-
kommissarien Kraus har utfäst sig att efter återkomsten från
sin semester inom kort sammanställa fullständiga listor över
de österrikare, som suttit i de nämnda fängelserna.

Sven Allard

1323

P.M.

angående uppgifter om Wallenberg m.m. lämnade av Dr. Manfred vid samtal den 16 augusti 1955.

Jag bad Manfred närmare redogöra för omständigheterna kring de tillfällen, då Rensinghoff och Stelzer skulle ha nämnt om Wallenberg i Lubljanka. Hade dessa två personer suttit i samma cell som Manfred, innan de fördes till Lubljanka? Manfred svarade, att så icke vore fallet; de hade kommit till hans cell först efter återkomsten från Moskva.

Jag uppmanade Manfred att försöka erinra sig, huruvida Rensinghoff och Stelzer hade berättat något om Wallenberg eller blott nämnt hans namn. Manfred letade i sitt minne och svarade sedan, att han ville minnas, att de omtalat, att Wallenberg vore sjuk och att han ofta förhörts. Det var Stelzer, som hade sagt, att Wallenberg vore sjuk, när han satt i transportcellen. Jag frågade, om Stelzer alltjämt fanns kvar i Wladimir. Manfred svarade prompt, att Stelzer i januari 1954 hade flyttats från den cell, där Manfred satt och i februari eller mars skulle ha flyttats från Wladimir till något annat fängelse. I april månad skulle han ha kommit till Irkutsk. Beviset för att dessa uppgifter voro riktiga vore fru Stelzer, som numera frigivits och bodde i Tyskland och som hade släktingar i Österrike. Hon skulle veta, var hennes man fanns (på denna punkt synes Manfred vara felunderrättad, då ju fru Stelzer icke själv lär ha några upplysningar om sin mans öden. Manfreds uppgifter stämma ju dock väl överens med vad Bernert berättat).

Jag frågade hur Stelzer under sådana omständigheter kunde ha varit i Lubljanka så sent som 1954 och ha berättat här om. Manfred blev nu osäker på sin sak och erkände, att han vid vårt första samtal hade gjort en beräkning, vid vilken tidpunkt det måste ha varit, som Rensinghoff och Stelzer berättade om Wallenberg. I alla händelser hade Stelzer återkommit från Lubljanka någon tid efter Rensinghoff och med största sannolikhet mycket sent år 1953. (Då Manfred enligt egen uppgift kom till Wladimir först i oktober 1952, måste Stelzer och Rensinghoffs uppgifter under alla omständigheter ha lämnats efter detta da-

tum).

Jag bad Manfred lämna namnet på tyskar och österrikkare, som hade varit i Lubljanka under senare år. Manfred letade i sitt minne. Han kände tydligen till rätt många namn på tyskar, som suttit i detta fängelse men sade sig främst vilja nämna dem, som verkligen visste något. Han nämnde så en greve von Rantzau, vilken skulle ha hållit flitig kontakt med sina medfångar i Lubljanka genom väggknackningar; en Leutnant eller Oberleutnant Adam, som uppgavs ha "telefonerat" mycket, d.v.s. använt lufttrummor som talrör, samt en viss Wallenstein. Denne senare skulle ha varit en god vän till tyske ekonomiske överkommissarien på Balkan, Dr. Neubacher. Vid ryssarnas intåg i Bukarest hade Wallenstein tagit sin tillflykt till tyska beskickningen därstädes och därför bortförts till Sovjetunionen med hela beskickningsstabben. Manfred nämnde även generallöjtnant von Bentivegni men ville genast återtaga sin uppgift, då Bentivegni icke vore tillförlitlig. Bentivegni skulle ha varit chef för Abteilung 3 hos Canaris men vore numera alldeles senil och blandade ihop allting han fick höra. Han skulle dessutom stå i ganska gott förhållande till ryssarna. Samtliga dessa fyra personer skulle, enligt vad Manfred hört, ha varit i Lubljanka under de senaste åren och vore förmodligen ännu kvar där eller i något annat fängelse i Moskva.

Manfred nämnde också, att han kunde uppgiva namn på flera av ryssarnas förtrogna bland de tyska fångarna i Lubljanka. Då jag frågade, om han härmed avsåg cellspioner, sade han, att det ibland rörde sig om värre saker. Som exempel nämnde han en baltisk baron Yxküll (enligt Manfreds uttal), som nu skulle finnas i Lubljanka. Denne, som vore journalist till yrket, hade spelat en framträdande roll i samband med den s.k. Charkova-processen 1943, då ryssarna tvingade tyska generaler att erkänna en serie uppdiiktade krigsförbrytelser. Yxküll hade varit ledare för den stab cellspioner, som i fängelsecellerna bearbetade de tyska generalerna för att förmå dem att avlägga bekännelser. Han hade också tillsammans med en österrikkare Jantschi och en tysk Kosch, författat en propagandabroschyr om tyska förbrytelser, vari bl.a. hävdades, att tyska soldater hade roat sig med "lerduveskjutning" med fyska småbarn som lerduvor.

Vi fingo tyvärr under detta samtal icke tid att tala om österrikkare i Lubljanka.

I detta sammanhang kan ytterligare nämnas, att Manfred

lämnat namn på två hemkomna österrikare, som han vet känna till Waldenberg i Vorkuta (vilken Manfred nu kallar baron von Waldenberg) samt en likaledes hemkommen österrikare, som var Manfred behjälplig med insamlandet av uppgifter i Wladimir. Samtliga dessa personer bo i Wien och beskickningen kommer att uppsöka dem och förhöra dem närmare.

Manfred uppgav följande om sina förflyttningar under fångenskapen:

Han häktades i maj 1949, satt i fängelset i Baden ungefär 5 månader och i genomgångslägre i Neunkirchen i 3 månader. Mot slutet av år 1949 kom han till Lemberg och satt där i 4 å 5 månader. På vägen därifrån till Vorkuta satt han kortare tider i olika fängelser: Charkov 3 veckor, Gorkij 2 veckor och Kirov 1 vecka. Till Vorkuta anlände han sommaren 1950, placerades först en kortare tid i "Sammellager Schacht 1" och därefter i läger 9, schakt 8. I slutet av 1951 kom han till läger 12/14/16 och schakt 2/3 (det nordligast belägna av alla lägren). Efter en kortare tid i schakt 1 förflyttades han i oktober 1952 till Wladimir via Kirov, där han stannade två dagar. I Wladimir satt han till maj 1955 och sändes därpå hem över Potmar.

I kontrollsyfte frågade jag Manfred, om det verkligen funnits ryska fångar i hans cell (jfr Manfreds tidigare berättelse om sammanträffandet med Berias sekreterare). Han bekräftade detta men tillade, att de ryska internerna vid årsskiftet 1953/54 skilts från de utländska fångarna.

När jag påminde Manfred om hans berättelse om en massgrav i Kreml, svarade han, att det var en felsägning; han hade menat fängelset i Baden.

Wien den 17 augusti 1955.

u./Erik Braunerhielm

Avskrift.

ungl. Svenska Beskickningen
r. Maximilian Manfreds
tillförlitlighet.

Wien den 23 augusti 1955.
Nr. 549 1 bil.
HP 1 Strängt förtröligt.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt insända en promemoria rörande dr Maximilian Manfreds tillförlitlighet. Därav framgår, att det numera klarlagts, att det är dr Manfred, som till statspolisen och journalisten Cyrus lämnat de upplysningar om svenska fångar i Vorkuta, som beskickningen tidigare insänt under beteckningarna "Pammers sagesman" respektive "Cyrus' sagesman". Manfred har emellertid icke velat tillstå, att så är förhållandet.

Såsom i promemorian närmare utvecklas, torde Manfreds nekande i sistnämnda hänseende icke med nödvändighet behöva betyda, att han skulle vara agent eller i övrigt hysa ohederliga avsikter. Förklaringen kan vara den, att Manfred först började lämna beskickningen uppgifter anonymt genom Cyrus och sedan, då beskickningen uppsökt honom personligen och samtidigt hållit anonym kontakt med honom genom Cyrus, funnit sig invecklad i en genant situation, som han, i det psykiska tillstånd han befunnit sig i, icke funnit någon utväg ur.

Sedan promemorian skrivits, har japanska beskickningen på förfrågan bekräftat, att den dels genom Cyrus, dels från statspolisen fått emottaga vissa upplysningar om i Sovjetunionen fångna japanska diplomater, vilka, enligt vad jag av Cyrus och polisen erfarit, lämnats av Manfred. Den japanska beskickningen har emellertid icke lyckats utröna, vem som lämnat dessa uppgifter, och vet således icke, att de härstamma från Manfred. Upplysningarna stämma emellertid väl överens dels med vad man redan tidigare visste, dels med vad tvenne från sovjetrisk fångenskap hemvända österrikare, vilka frivilligt uppsökt japanska beskickningen, meddelat. Uppgifterna ha dessutom visat sig vara av för Sovjetunionen gravande art. Den japanska beskickningen hyser därför den åsikten, att en person, som lämnat upplysningar av för sovjetryska vederbörande så besvärande slag, knappast kan vara

1325

sovjetagent.

Härvarande norske chargé d'affaires har uppgivit, att norska beskickningen likaledes från Cyrus och statspolisen erhållit upplysningar om fångna norrmän i Vorkuta, dock utan att ha fått reda på, att uppgiftslämnaren är Manfred. Såvitt bekant har Manfred icke heller varit i förbindelse med någon annan utländsk beskickning. Sannolikt har Manfred därför från början helst sett, att han fått lämna sina uppgifter anonymt utan att hans namn blev känt vare sig för den svenska eller någon annan beskickning.

Undert. Sven Allard.

Strängt förtrolig.

P.M.

angående Dr. Maximilian Manfreds tillförlitlighet.

Statspolisen i Wien har bekräftat, att det är Dr. Manfred, som lämnat de uppgifter om tre svenskar i Vorkuta, som Dr. Pammer i inrikesministeriet sedermera vidarebefordrat till beskickningen ("Pammers sagesman").

Vidare är det numera fullt klarlagt, att Manfred också är identisk med Cyrus och Dagens Nyheters korrespondent Santners sagesman. Manfred själv framhårdar emellertid i att förneka detta.

Den 16 augusti hade jag ett samtal med Manfred i dennes hem (d.v.s. moderns bostad) för att få en del kompletterande upplysningar. De uppgifter jag därvid erhöll rörande svenskarna i Vorkuta och Wallenberg ha redovisats i särskilda promemorior.

Min huvuduppgift var emellertid att utröna, huruvida Manfred hade lämnat upplysningar till journalisten Cyrus. Jag frågade Manfred härom och sade honom, att jag inte alls ville kritisera honom eller komma åt honom på något sätt men att jag måste veta, om jag hade att göra med ett eller två vittnen. Jag berättade för Manfred hela historien om de uppgifter vi fått anonymt av Cyrus och fru Inge Santner. Trots mina lugnande försäkringar förnekade Manfred mycket kategoriskt, att han kände dessa två personer. Han hade icke velat taga kontakt med några journalister, då tidningsmän vore alltför opålitliga. Han bad mig t.o.m. att beskriva fru Santners utseende för att möjligen kunna identifiera henne och sade, att namnet Cyrus nu föreföll honom bekant på något sätt, men att han icke kunde erinra sig var han hört det.

Jag påpekade, att den berättelse Manfred lämnat till polisen om svenskarna i Vorkuta så gott som exakt stämde med de uppgifter Cyrus första gången fått från sin sagesman och att i övrigt allt vad vi visste om det anonyma vittnet stämde med Manfreds person. Icke heller detta fick Manfred att ändra sin berättelse. Manfred framhöll också, att uppgifterna kunde hava kom-

mit till Cyrus' kännedom i andra hand. Han hade nämligen berättat om svenskarna i Vorkuta både för sin broder och för flera av sina vänner bland de hemvändande fångarna. Det funnes också många andra fångar, som mycket väl kunde hava sammanträffat med svenskarna. Han föreföll en aning besvårad av mina frågor men ådagalade inga yttre tecken på nervositet och var även i fortsättningen lika vänlig, munter och tillmötesgående som tidigare.

Efter en knapp timme måste vårt samtal avbrytas, då Manfred lovat sammanträffa med några vänner på en restaurang. Jag erbjöd mig skjutsa honom i bil till restaurangen.

Tidigare under samtalet hade jag fått Manfreds bekräftelse på, att han under föregående vecka varit i München. Jag frågade honom också: "Ni skriver ju på en bok om Edra upplevelser i Sovjetunionen." Manfred viftade bort detta med att han visserligen gjort vissa uppteckningar, som han möjligen komme att publicera, men att han icke definitivt bestämt sig för att utgiva något av trycket. Han lovade att icke nämna några namn på andra fångar i en eventuell tryckt skrift.

Under bilfärden påpekade jag nu för Manfred, att han aldrig själv för mig berättat, att han skulle till München eller att han planerade att skriva en bok, utan dessa uppgifter hade fru Santner nämnt om sin sagesman. Måste inte detta tyda på, att Manfred ändå talat med henne? Manfred förnekade detta ånyo och sade, att uppgifterna kanske kommit från chefen för statspolisen, Peterlunger, för vilken han berättat allting. Jag påpekade, att Peterlunger sedan ett par veckor varit på semester och icke kunde veta något om Manfreds Münchenresa eller författarskap. Manfred framkastade det ena antagandet efter det andra om varifrån uppgifterna kommit. Han ville dock icke tro, att hans broder kunde hava lämnat ut hans berättelse till pressen. Jag framhöll, att vi ju genom Cyrus fått ett svar på ett frågeformulär och att det var svårt att tänka sig, att Cyrus icke varit i direkt kontakt med sitt vittne. Manfred slutade med att säga, att det hela föreföll mycket egendomligt, men att han absolut icke lämnat uppgifter till journalister. Jag frågade då, om han icke blivit antastad av journalister på stationen vid hemkomsten. Manfred medgav, att så varit fallet, och att han därvid nämnt namn på amerikaner, japaner m.fl. och även på svenskarna. Därefter hade han emellertid icke intervjuats av någon pressman.

Den 18 augusti, två dagar efter mitt sammanträffande med Manfred, talade jag med fru Santner och hon meddelade mig då, att det varit Manfred, som lämnat henne och Cyrus uppgifterna om svenskarna i Vorkuta. Hon hade tillsammans med Cyrus av Manfreds broder, poliskommissarien, presenterats för Manfred redan på stationen vid dennes hemkomst från Sovjetunionen. Han hade därvid räknat upp namn på flera utländska fångar, som han känt till, däribland på några japaner. På en direkt fråga av fru Santner, om han även träffat svenskar, hade han då nämnt namnen på de tre svenskarna i Vorkuta. Fru Santner hade senare haft ytterligare fyra samtal med Manfred. Hon var emellertid av den uppfattningen, att Manfred talat med henne och Cyrus på en mera personlig basis, därför att de voro goda vänner till hans broder och att han icke varit i kontakt med några andra journalister.

Om jag till ovanstående får foga några personliga reflexioner, vill jag först nämna, att jag alltjämt har svårt att tro, att Manfred skulle vara en sovjetagent. Om han hade haft i uppdrag att hos oss placera falska uppgifter om exempelvis Wallenberg, skulle han säkerligen använt en direktare metod än att till Wien-polisen överlämna en lista över cirka 400 tyska fångar, vari han insmugglat namnet på en Waldenberg i Vorkuta och litat på, att polisen skulle ha tillräcklig sinnesnärvaro och kunskap om affären Wallenberg för att underrätta svenska beskickningen. Vad beträffar hans kontakt med fru Santner och Cyrus synes han icke spontant nämnt namnen på svenskarna i Vorkuta utan först på direkt fråga. Vidare äro ju de upplysningar han lämnat av relativt ringa värde. Uppgifterna om Vorkuta-svenskarna synas vara för vaga för att möjliggöra identifiering. Avsikten kan knappast ha varit att genom uppgifterna om Stelzer och Rensinghoffs berättelser velat leda in efterforskningarna av Wallenberg på falskt spår, då man väl på sovjetrysk sida ändå måste räkna med, att alla möjligheter rörande Wallenberg systematiskt undersökas.

Vad beträffar möjligheten att Manfred velat utröna, hur mycket man på svensk sida vet om Wallenbergs fångenskap, kan nämnas, att han icke systematiskt sökt ställa några frågor härom. Då jag under samtalet den 16 augusti försökte pumpa Man-

fred på vad han själv visste om Wallenberg, svarade han undvikande med motfrågor, om vi icke redan visste var Wallenberg fanns och om ryssarna hade sagt, att Wallenberg vore död. Han har emellertid aldrig spontant tagit upp ämnet.

Två egendomliga omständigheter böra emellertid nämnas i detta sammanhang. Det ena är, att Manfred vid alla våra sammanträffanden frågat, om vi ännu hört Gottlieb och sagt, att Gottlieb vet något om Wallenberg eller vet mycket. Då jag under vårt sista samtal frågade Manfred, vad Gottlieb egentligen skulle veta, svarade han, att Gottlieb, såvitt han kunde erinra sig, icke nämnt mycket mer än Wallenbergs namn.

Den andra omständigheten är, att när Cyrus frågade Manfred, om han visste något om Wallenberg, har Manfred tydligen börjat tala om den falske Waldenberg i Vorkuta men icke för Cyrus nämnt vad han kände till om Wallenberg i Lubljanka. Hade Manfred talat om detta för Cyrus, skulle denne säkerligen antingen publicerat uppgiften eller vidarebefordrat den för mig. Att Manfred förteg vad han visste om Wallenberg i Lubljanka för journalisterna tyder möjligen på, att han visste, att uppgiften har stor vikt.

Till Manfreds förmån talar,

att de uppgifter om österrikiska fångar, som han lämnat, visat sig vara korrekta,

att hans uppgift om fångna japanska diplomater, enligt vad fru Santner och Cyrus sagt mig, hava visat sig vara riktiga eller troliga och varit mycket graverande för Sovjetunionen,

att alla de uppgifter om sig själv, som Manfred lämnat oss och som kunnat kontrolleras, varit riktiga,

att hans övriga sakuppgifter verkat plausibla,

att chefen för statspolisen i Wien, Dr. Peterlunger, som förhört Manfred anser honom fullt tillförlitlig,

och att hans österrikiska kamrater under fångenskapen värdesätter honom mycket högt på grund av hans insatser för dem.

Till Manfreds nackdel talar dels att han före sin häktning arbetat för de sovjetryska myndigheterna såsom advokat i USIA-förvaltningen, dels att han ljuger rörande sina förbindelser med fru Santner och Cyrus.

Vad förstnämnda förhållande beträffar sade Dr. Peterlunger, att det redan före Manfreds häktning blivit ganska all-

mänt bekant, att Manfred sökt undandraga tysk egendom från sovjettryskt beslag och kontroll. Manfred själv har uppgivit, att hans namn i detta sammanhang råkat nämnas i tidningen Wiener-Kurier strax före hans häktning.

Som en möjlig förklaring till Manfreds lögn om förbindelserna med pressen vill jag anföra följande.

Manfred gör i allmänhet ett öppet, gladlynt och rättframt intryck. Han är relativt liten till växten, undersätsig men icke alltför kraftigt byggd, har ett runt, nästan fryntligt ansikte med öppen blick, som varken fladdrar eller stirrar. Han röker måttligt amerikanska cigarretter, dricker icke gärna starksprit men tar gärna några glas vin och för ett livligt och glatt umgänge med sina vänner. Till sin natur är han nervöst rastlös; trots att han vid vårt första sammanträffande sade mig, att han ville vila ut en tid, innan han återupptog sin verksamhet såsom affärsjurist, synes han redan från början hava gripit sig an med flera olika affärsprojekt. Fru Santner, som haft flera tillfällen till personligt hållna samtal med honom än jag, hade emellertid ett intryck av, att Manfred saknar uthållighet och tar sig an mycket men avslutar litet.

I början var Manfred ytterst försiktig. Han hade både till mig och fru Santner sagt, att han vore rädd för att det skulle komma till sovjettryska vederbörandes kännedom, att han lämnat oss uppgifter. Han har aldrig tyckt om att bli uppsökt i sitt hem och även med fru Santner har han endast sammanträffat på olika kaféer. Vid vårt sista samtal förklarade han sig emellertid villig att, när det passade honom själv, komma till svenska beskickningen och angav spontant som motivering till sin ändrade inställning, att MVD ju på sistone icke längre bortfört några österrikare. Trots att han alltid varit meddelsam, har han stundtals verkat besvärad av utfrågningarna. Andra gången jag träffade honom föreföll han överraskad över, att jag ville veta ännu mer än vad han redan berättat. Endast en gång hade han efter påstötning frivilligt ringt mig. Vid de övriga tillfällena har jag själv fått söka upp honom.

Fru Santner och jag ha haft fyra sammanträffanden vardera med Manfred och Cyrus säkerligen minst lika många. Under de sju veckor Manfred varit hemma - han återvände den 25 juni - har han således vid minst tolv olika tillfällen blivit utfrågad om de svenska fångarna. Det är kanske icke ägnat att

förvåna, att han känt sig plågad härav.

Manfred har ofta klagat över, att han ännu icke är fullt psykiskt återställd efter fångenskapen. Under vårt sista samtal var han en aning förkyld och sade mig, att en hel del fysiska följder av hans umbäranden nu börjat göra sig påminda. Det kan mycket väl tänkas, att han under fångenskapen fått komplexartade skador.

När jag första gången uppsökte Manfred hade han redan varit i kontakt med Cyrus och fru Santner. Till dem hade han sagt, att han icke ville få sitt namn utlämnat till beskickningen. Ett par dagar före vårt sammanträffande hade han anonymt besvarat beskickningens frågeformulär. Han vågade icke första gången berätta för mig om sin kontakt med journalisterna. När han sedermera ömsevis träffat mig och journalisterna hade hans situation blivit alltmera genant. Trots alla våra lugnande försäkringar, har han kanske i det psykiska tillstånd han befunnit sig, t.o.m. varit rädd för konsekvenserna av ett avslöjande. Fru Santner har omtalat, att hon för något år sedan stött på en liknande reaktion från en hemkommen fånge. Hon hade fått anvisning på denne från en journalistkollega, som träffat honom, men när hon hälsade från denna kollega, förnekade vederbörande blankt att de kände varandra. I övrigt hade han emellertid varit fullt öppen och meddelsam.

Vad så Manfreds allmänna tillförlitlighet som vittne beträffar har jag fått ett allt starkare intryck av, att han under vårt första sammanträffande gjorde sig sken av att vara mera säker på sin sak än han borde. Hans minne är icke osvikligt och han har själv nämnt, att minnesbilderna av svenskarna börjat blekna. Han har visserligen nämnt många namn på personer han hört talas om eller sammanträffat med under fångenskapen, men i betraktande av det arbete han nedlagt på att systematiskt samla uppgifter härom, är denna minnesprestation på intet sätt märklig, snarare tvärtom. Uppgifterna om svenskarna i Vorkuta och Wallenberg har han icke nedtecknat utan först efter hemkomsten berättat ur minnet. Det troliga är därför, att de först lämnade uppgifterna, nämligen de som lämnats till Cyrus och polisen, äro de vederhäftigaste. Av bifogade jämförelse mellan Manfreds utsagor till mig och de genom polisen och Cyrus lämnade uppgifterna framgår emellertid, att inga direkta motsägelser föreligga.

Såvitt jag kunnat finna, är Manfred icke ett särskilt dåligt utan ett ganska normalt vittne. Hans uppgifter kunna måhända ändå icke användas i annan mån än om de kunna bekräftas av andra av Manfred oberoende vittnesutsagor. Härvidlag kan noteras att följande hittills framkommit.

Olson skall vara känd av Alois Schickelgruber, som ännu icke kunnat uppsökas.

Christiansen skall vara känd av Otto Wessely, som hittills varit bortrest och oanträffbar.

Om Italina ha samma uppgifter lämnats av Manfred och Reissner. Det är möjligt, att dessa båda talat om saken tillsammans, vilket skulle minska vittnesmålens värde.

Om Waldenberg i Vorkuta föreligger ett antagligen oberoende och något skiljaktigt vittnesmål (Kranitzer). Dessutom har Manfred själv hänvisat till två personer, som känna till denne Waldenberg men Manfred har efter hemkomsten talat med dem om saken.

Om Stelzers vistelse i Wladimir och förflyttning till Irkutsk föreligger ett sannolikt oberoende och med Manfreds uppgifter väl överensstämmande vittnesmål av Dr. Bernert.

Wien den 19 augusti 1955.

u./Erik Braunerhielm

Manfred

1. Ols-någonting,
Olson eller Olofsson

I Vorkuta sch. 8, år 1951 och sch. 1 år 1952

Mellan 50 och 60 år
gammal. Har bott i
Malmö.

Fiskare

Över medellängd,
grått tunt hår,
förlorat många
tänder, böjd håll-
ning

Uppbringad med sin
fiskebåt på ryskt
vatten, berättade
ytterligare detaljer
härom, men Manfred
minns dem ej.

2. Två officerare

35-40 år gamla

Tystlåtna, höll sig
för sig själva, "das
nordische Schweigen"

Vorkuta 1951

Officerare. Manfred
minnes ej, att de
hade varit flygare

"Cyrus sagesman"

Olsen eller Alsen

i Vorkuta sedan 1949

Såg honom sommaren
1952 i schakt 8; skall
ha funnits kvar i V. 1955
Första uppgiften: Ej
dömd till tidsbestämt
straff. Uppgiften senare
ändrad till: 25 års
straffarbete för spionage.

Cirka 55 år
Har bott i Malmö

Första uppgiften:
Fiskare eller sjöman.
Senare ändrat till
handlare och fiskare

180 cm lång, mager,
förmodligen gråhårig,
påfallande mörk hud-
färg, böjd hållning.
(Första uppgiften:
medellängd, vithårig,
dålig hälsa)

Uppbringad av rysk
patrullbåt, berättade
inga detaljer härom.

Adamson-Langeberg,
Nilson-Gulbranson

35-40 år gamla

Höll sig för sig
själva, tystlåtna

Vorkuta, sch. 8, två
månader 1951, därefter
förflyttades de någon
annanstans

Första uppgiften:
Kunde ha varit fly-
gare. Senare ändrat
till: Enligt Olson voro
de av ryssarna nedskjut-
na flygare

"Pammers sagesman"

Alsen eller Olsen

I Vorkuta sedan 1949

Sågs i schakt 8 i juni-
juli 1952. Skall ha fun-
nits kvar i V.

"Utän dom"

Cirka 55 år
Härstammar från Malmö

Fiskebåtsmatros

Stor till växten, vit-
hårig

Uppbringad av ryssarna
i fiskekutter

Adamson-Langeberg,
Nilson-Gulbranson

35-40 år gamla

Vorkuta sch. 8 till
1951, därefter förflyt-
tade norrut till bly-
gruvorna vid Ishavet

Manfred

"Cyrus sagesman"

"Pammers sagesman"

Verkade som om de
varit spioner, som
sökte dölja sin rätta
identitet

Syntes söka dölja sin rätta ---
identitet

Dömda till 25 år

3. Olsons kamrat,
över medallängd

4. Christiansen
Svensk

Christiansen
Norrman
58 år gammal

Vorkuta sch. 3 juli/
aug.1952

Vorkuta sch. 6, möjligen
en missuppfattning av
Cyrus, 6.10.1952

uppbringad av
ryssar 1950

Christiansen
Norrman
58 år gammal

1950-52 i Vorkuta, sch. 3

uppbringad av ryssar 1950

173 cm. lång, skarp
blick, dinarisk näsa.

dömd till 25 år

Manfred

Wien den 25 augusti 1955.

samtal med F.Hawlik.

Nr. 559

1 bil.

HP 1. Strängt förtrolig.

30/8 Ch. Brown

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./.

Härmed får jag vördsamt insända en promemoria angående samtal med den från rysk fångenskap återkomne österrikiske medborgaren, ingenjören Franz Hawlik. Hawlik har vid samtalet med Lorentzon lämnat följande namnuppgifter på personer, som varit i rysk fångenskap och som kunna tänkas sitta inne med upplysningar om eventuella skandinaver i Vorkuta eller annorstädes.

Med.dr. Alois Witschel, sannolikt Wien,

Fru Marga Reschl, sannolikt Wien,

Fotografen Werner Schneider, Amstetten,

Filologen Walter Pichl, sannolikt Wien.

Beskickningen har genast gått i författning om att söka införskaffa adresser till vederbörande för att så snart sig göra låter förhöra dessa.

Hawliks omnämnande av förre tyske ministern i Sofia, Bekerle, överensstämmer med tidigare utsagor av Bernert (509 B. 9.8.55.) och Manfred (487 B.2.8.55.) och synes därför tala till förmån för Manfreds tillförlitlighet.

Hawlik har även förklarat, att det är möjligt att alla fångar icke komma i kontakt med samtliga övriga medfångar i samma schakt och läger. I schakt 8 i Vorkuta fanns sålunda cirka

1328

400 tyskar, 26 österrikare och "ett antal" tjecker, ungrare, rumäner, polacker etc. Den ständiga cirkulationen mellan de olika schakten och lägren bidrog även till att icke alla fångar kommo i beröring med varandra.

Med anledning av att flera vittnesmål nu föreligga om en sannolikt tysk medborgare, von Wallenberg, von Waldenberg, eller liknande, tillåter jag mig ifrågasätta, om det icke vore lämpligt om tyska Suchdienst tillfrågas, om man där känner till en tysk krigsfånge med liknande namn.

Sven Allard

Strängt förtrolig.

P.M.

över samtal med Franz Hawlik den

23 augusti 1955.

Franz Hawlik, född den 10 oktober 1919 i Niederösterreich. Montageingenjör i en metangasfirma. Wien XXI, Werndl-gasse 14-18, Stiege 3, Tür 10.

Hawliks namn har erhållits av Dr. Maximilian Manfred.

Den 13.1.1947 kallades Hawlik till den sovjetryska mineraloljeförvaltningen. Han hade icke någon aning om anledningen härtill men förmodade, att det hängde samman med en nyligen inträffad explosion i metangasfirman. Från förvaltningsbyggnaden fördes han till den sovjetryska kommandanturen i Plössl-gasse, där han förvarades i 6 veckor. Han anklagades icke för något brott och fördes den 26.2.1947 till Baden för att, såsom det hette, där bliva frigiven. Den 13.8.1947 förklarades Hawlik emellertid häktad, dock fortfarande utan att någon anklagelse riktades mot honom. Den 19.9.1947 fördes Hawlik till Sopron i Ungern. Under transporten, som företogs i en lastbil med ett antal andra fångar, lyckades Hawlik kasta ut en lapp, på vilken han redogjort för sitt öde, och vilken lapp upphittades och sändes till hans föräldrar. Detta var det enda livstecken, som Hawlik kunde ge ifrån sig till dess att han erhöll rättighet att skriva under 1955. I MGB-fängelset i Sopron, som egentligen ligger 6 km utanför staden, dömdes Hawlik utan domstolsförfarande på administrativ väg enligt § 58/6 till 20 års straffarbete. Ryska vederbörande utöva sålunda domrätt i Ungern. Detta var ju även fallet med Kranitser (545 B.23.8.55.). Från Sopron fördes Hawlik den 24.12.1947 till Lemberg, där han insjuknade i en magsjukdom. Hawlik var återställd den 26 maj 1948 och fördes med en transitotransport över Vilna till Leningrad, där han förvarades i 4 veckor. Från Leningrad fördes Hawlik i juli 1948 till Vorkuta, där han tilldelades schakt 18. Hawlik

var den förste utlänningen i detta schakt och hans medfångar voro ryska kriminella element. Då Hawlik var tekniskt utbildad, fick han syssla med vattenpumpning ur kolgruveschakten. I schakt 18 stannade Hawlik till februari 1949, då han förflyttades till schakt 40 i det s.k. 5:e regimlägret, bestående av politiska fångar, huvudsakligen ryssar, men där fanns även österrikare, polacker, rumäner och ungrare. Från schakt 40 förflyttades Hawlik i maj 1950 till schakt 8, regimläger 9, där han arbetade till den 8 juni 1952. Därefter kom Hawlik till schakt 4, där han även arbetade såsom specialist till den 26 augusti 1952, då han flyttades till läger 62, ett s.k. Weiterleitungslager. I detta läger förvandlades hans straff från 20 års straffarbete till 20 års fängelse. Den 1 september 1952 fördes Hawlik till fängelset i Wladimir, 180 km nordöst om Moskva. I detta fängelse satt han intill den 1 december 1953 tillsammans med ryska medfångar, men dessa förflyttades därefter och ersattes av utländska fångar. Hawlik uppgav, att han suttit tillsammans med den tidigare tyske ministern i Sofia, Bekerle, från den 26 december 1953 till den 15 maj 1955. Hawlik meddelade, att Bekerle var sjuklig och led av reumatism och ischias samt att han behandlats mycket illa till en början. Han hade haft svåra besvär med sina tänder och det hade dröjt mycket länge, innan Bekerle fått dem ersatta med protes. Han beräknade, att Bekerle var född 1902. Hawlik hade även delat cell med fältmarskalken Schörner till dennes hemresa i november 1954.

Från Wladimir fördes Hawlik till Potmar den 18 maj 1955 och därifrån med transporten den 20 juni, vilken inträffade i Wiener Neustadt den 25 juni.

Hawlik gjorde ett gott intryck och han tvekade mycket litet angående ovan anförda data. Han hade under hela sin läger- och fängelsetid aldrig hört talas om några skandinaviska fångar "med undantag för finnar". Jag bad honom särskilt tänka efter, om han icke i schakt 8, läger 9, hört talas om någon skandinav. Detta förnekade Hawlik kategoriskt.

På min fråga, om han icke kände till en tysk "baron någonting" från schakt 8, sade Hawlik fundersamt, att det fanns en von Waldenberg i detta läger, som han icke närmare kände. Han beskrev Waldenberg sålunda: 184 cm lång, slank, född cirka 1915, judiskt utseende, sannolikt mörkblond, inga glasögon, talade ryska, engelska och tyska.

Hawlik ville minnas, att Waldenberg uppgivit sig va officer eller diplomat. Hawlik hade aldrig satt någon tro til dessa uppgifter och icke på något sätt intresserat sig för de ne Waldenberg, varför han betonade, att hans uppgifter voro mycket vaga.

Wien den 24 augusti 1955.

Gunnar Lorentzon

manfred

Wien den 26 augusti 1955.

Nr 570.

1 bil.

samtal med Fritz Stöger.

HP 1. Strängt förtrolig.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./.

Härmed får jag vördsamt insända en promemoria över samtal med den från sovjettrysk fångenskap återvändande österrikiske medborgaren Fritz Stöger. Stöger har meddelat, att följande tre österrikiska medborgare, sannolikt boende i Wien, kunna sitta inne med eventuella upplysningar om skandinav, då de före fångenskapen, såvitt Stöger kunde erinra sig, haft intellektuella yrken.

Edwin Gastinger

Albert Kastner

dr Max Kührtreiber.

Beskickningen kommer om möjligt att upptaga kontakt med dessa.

Sven Allard

1330

Strängt förtrolig.

P. M.

Över samtal med Fritz Stöger den 25 augusti 1955.

Fritz Stöger, född den 25.9.1911 i Wien, österrikisk medborgare, "Hotelgeschäftsführer", Wien VI., Bannplatz 2, Stock 3.

Stögers namn har erhållits av dr Maximilian Manfred.

Efter kriget var Stöger anställd såsom "Hotelgeschäftsführer" för hotellet Anker i Saalfeld/Saale i Thüringen. Hotellet var icke rekvirerat av den sovjetryska krigsmakten men beboddes av ett flertal ryssar men även av civila "vanliga" resenärer. Den 16 april 1946 häktades Stöger tillsammans med hotellägaren. De anklagades för att vara ledare för en spionagecentral med säte i hotellet. De fördes till koncentrationslägret Buchenwald, där de vistades till den 12.2.1950. Vid denna tidpunkt sändes cirka 2.000 tyskar från Buchenwald till lägren i Waldheim och Bauzen. 200 fångar av olika nationaliteter fördes till Ryssland. Före avtransporten hade Stöger dömts enligt § 58/6 till 25 års arbetsläger. Transporten gick över Berlin och Brest-Litovsk till Vorkuta, dit Stöger ankom 1 september 1950 och placerades i schakt 8, läger 9, där han stannade till den 12 juli 1952. Sedan Stögers straff i likhet med övriga österrikares omvandlats från arbetsläger till fängelse fördes han till Verchne Uralsk, dit han ankom den 5 september 1952. Stöger förblev i Verchne Uralsk till mars 1954, då han fördes till Alexandrovsk, där han satt till den 16 maj 1955. Den 20 maj anträdde hemtransporten över Sverdlovsk och lägret i Revda, dit han ankom den 10 juni. Till Wiener Neustadt anlände Stöger den 20 juni 1955.

Tillfrågad om Stöger under sin fångenskap sammanträffat

med skandinaver, sade han bestämt, att så icke var fallet. Jag frågade honom då, om det icke vore möjligt, att det bland alla fångarna i Vorkuta skulle kunna ha funnits skandinaver, som han icke kommit i beröring med. Härpå genmälde Stöger, att det mycket väl vore möjligt, att han icke skulle ha kommit i personlig kontakt med vederbörande men att detskulle vara högst osannolikt, att han icke skulle ha hört talas om, att det skulle ha funnits exempelvis svenskar i det schakt, där han arbetade. Stöger uppräknade därefter ett antal nationaliteter, om vilka han hört talas i Vorkuta. Han nämnde däribland tyskar, ungrare, fransmän, holländare, italienare, japaner, kineser, koreander, "mongoler" samt en indier. Efter mycket funderande erinrade han sig slutligen namnet på finnen Harald Hjeld, med vilken han sammanträffat i Verchne Uralsk under tiden februari 1953 till juni 1953. Vid sistnämnda tidpunkt hade Hjeld lämnat Verchne Uralsk, enligt uppgift för att bli frigiven (jämför P.M. över samtal med Gerhard Leibnitz den 24.8.1955). Hjeld vore sannolikt sysselsatt inom trävaruindustribranschen, en uppgift som, ehuru vagare, även Leibnitz givit mig.

På tal om utlännningar i rysk fångenskap meddelade mig Stöger, att han sammanträffat i Alexandrovsk med en amerikansk medborgare vid namn Mike Feingersch från New York.

Då samtalet kom in på österrikiska medborgare, meddelade Stöger, att han i Verchne Uralsk suttit tillsammans med Reissner från februari 1953 till mars 1954 samt att han kände Paul Kranitser väl både från Vorkuta och Alexandrovsk. Kranitser vore en av de "största kreaturen" i Vorkuta och allmänt känd såsom "Klopfer" (Klopfer är en termus teknikus, som begagnas av fångarna i Vorkuta och som symboliserar en man, som knackar på det ryska befälets dörr för att meddela iakttagelser om medfångar). Kranitser hade för sitt skvaller fått "många kok stryk" av sina österrikiska medfångar. Ryssarna hade så småningom fått klart för sig, att österrikarna väl kände till Kranitsers "Klopferei" och när han slutligen ankom till Alexandrovsk, användes han icke mer av ryssarna för detta ändamål.

Under samtalets lopp nämnde Stöger, att han dagen innan sammanträffat med dr Manfred, varvid de dock icke talat så mycket om fångenskapen utan snarare om Stögers framtid - han är nämligen för närvarande arbetslös.

På min fråga, om han icke i Vorkuta sammanträffat med

en tysk "baron von någonting", svarade han på ett övertygande sätt nej. Jag var något förvånad häröver, sräskilt som jag visste, att Stöger sammanträffat med Manfred dagen innan och det vore tänkbart, att Manfred skulle ha talat om Waldenberg med honom. Stöger är emellertid - såvitt kan bedömas efter ett två timmars samtal - en relativt enkel och okomplicerad man, vilken knappast på ett trovärdigt sätt skulle kunna servera en uppenbar lögn. Till saken hör även, att jag sammanträffade med fru Stöger, vilken såsom krigsbarn efter första världskriget vistades en längre tid i Hallsberg. Familjen har även efter andra världskriget erhållit mycket omfattande hjälp från vännerna i Sverige. Då dessa fått kännedom om, att Stöger hamnat i rysk fångenskap, hade de kontinuerligt hjälpt fru Stöger. Både herr och fru Stöger ansågo sig därför stå i stor tacksamhetsskuld till Sverige och Stöger lovade, när jag skulle bryta upp, att försöka erinra sig så mycket som möjligt om sin fångenskap och däreft något framkomme, som kunde vara av intresse för mig, skulle han söka upp beskickningen.

Då jag bedömde Stöger så, att han icke sökte föra mig bakom ljuset, ställde jag en ledande fråga, om han dock icke kunde erinra sig en tysk "baron von Wall-någonting". Då klack det till i Stöger och efter ett febrilt letande i minnet sade han: jovisst, von Waldenburg. Om von Waldenburg berättade Stöger, att alla ansågo honom vara tysk och att man i Vorkuta misstänkte honom för att gå ryssarnas ärenden, varför man tagit avstånd från honom. Von Waldenburg vore cirka 167 cm lång, snarare kraftig än spenslig, sannolikt mörkt hår, judiskt utseende.

Wien den 26 augusti 1955.

(Gunnar Lorentzon)

Avskrift av ch.tel.från UD till besk.Bonn
nr 44, den 30/8-55.

Göransson från Jarring. Sök konstatera om
Suchdienst känner till någon von Wallenberg eller
von Waldenberg eller liknande, troligen tysk med-
borgare.

Utdrag av bilaga till Wien 571, 29.8.55.

(Samtal med Victor Hahn)

Jag frågade, om Hahn kände dr Maximilian Manfred, vilket Hahn sade sig göra. Han hade emellertid icke närmare lärt känna Manfred av den anledningen, att denne betraktades såsom cellspion. "Manfred satt i inte mindre än 6 olika celler i Wladimir och det vet man ju, vad det betyder". Jag frågade, om detta var den allmänna uppfattningen om Manfred bland österrikarna, varpå Hahn sade, att jag säkert kunde få bekräftande upplysningar om Manfred av Landesgerichtsrat Otto Hesch, vilken lär vara bosatt i Wien (beskickningen kommer att tala kontakt med Hesch). - - - - -

Utdrag av bilaga till Wien 585, 6.9.55.

(Samtal med Alfred Cretnik)

Tillfrågad om han kände dr Maximilian Manfred meddelade Cretnik, att han gjort detta sedan ett 10-tal år tillbaka, alltså långt före fångenskapen. Cretnik tillfrågades, om han någon gång delat cell med Manfred, men detta förnekade han. Cretnik hade emellertid dagligen "telefonerat" med Manfred, som vistades i cell nr.68 i Wladimir. Cretnik framhöll vidare med stor bestämdhet, att Manfred blott suttit i två olika celler i Wladimir (jfr Hahns vittnesmål). Tillfrågad om han visste vem som mer suttit i cell nr 68 meddelade Cretnik, att Rensinghoff gjort detta i april 1955.

Utdrag av bilaga till Wien 585, 6.9.55.
(samtal med Tarbuk-Sensenhorst)

Däremot fördömde han dr Maximilian Manfred och då jag
nämnde Cretniks namn, utbrast Tarbuk "der ist ja ein
Verbrecher".

Manfred

Utdrag av bilaga till Wien 594, 10.9.55.
(samtal med Eisenhauer)

- - - - -

Eisenhauser kunde meddela, att Manfred, Cretnik och Hawlik "icke haft det bästa rykte under fångenskapen". Manfred och Cretnik skulle t.o.m. icke ha fått del av det understöd, som den österrikiska staten tilldelar de återvändande fångarna.

- - - - -

1335

Manfred

förhör med dr Maximilian
Manfred.

Wien den 20 september 1955.

Nr 612.

2 bil.

HP 1. Strängt förtroligt

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

/./
Härmed får jag vördsamt insända tvenne promemorior
angående förhör den 16 september med dr Maximilian Manfred.

Erik Braunerhielm

1336

Strängt förtrolig.

1 bil.

P. M.

Över samtal med dr Maximilian Manfred den 16 september 1955.

Braunerhielm och jag sökte oannmälda upp Manfred, eftersom denne icke låtit höra av sig, sedan vi använt de vanliga kontaktvägarna. Manfred tog vänligt emot oss men hade tyvärr icke någon längre tid att tala med oss. Av denna anledning koncentrerade vi samtalet helt på vistelsen i Wladimir och vad han där hört om Raoul Wallenberg.

Manfred kom till Wladimir vid årsskiftet 1952-53 och fördes då till corpus 2, där han vistades en månad i karantäncellerna 56 och 57. Därefter fördes han till corpus 3 i cell 55 i översta etagen, där han vistades "en kort tid". Därefter flyttades han till cellerna 8 och 9 i bottenvåningen, där han vistades några dagar, och vid månadsskiftet november-december 1953 fördes han till cell 68 i översta etagen, där han vistades till den 2 februari 1955, då han fördes till straffcellen nr 11 i bottenvåningen. Där satt Manfred till den 12 maj 1955, då han fördes till corpus 4 för hemtransporten.

I cell 55 satt Manfred tillsammans med general Bentevegni, Generalvolksturmführern från Dresden Fritz Siegel och Rensinghoff.

I cellerna nr 8 och 9 var Manfred tillsammans med Stelzer, generalerna Angelis och Streckenbach, arkitekt Böhm, en wienare vid namn Alfred Göpner och tyske attachén i Bukarest,

Langer, samt med medfångarna från cell 55, vilka samtidigt flyttats.

I cell 68 var M. ävenledes tillsammans med samtliga medfångar från cellerna 55, 8 och 9.

I straffcellen nr 11 var Manfred ensam ungefär en månad, varefter österrikaren "Gestapochefen i Wien" Sanitzer och den tyske löjtnanten Döring infördes.

Tillfrågad om, vilka grannar, som suttit i cell nr 7, när Manfred satt i cell nr 8, nämnde han en dr Schandel, en dr Tourin och en man vid namn Hisberger. På min fråga, om vilken cell, som låg mitt emot cell nr 8, svarade Manfred, att det var cell nr 19. (Detta stämmer icke med Gamillscheggs uttalande. Denne hävdade ju, att mitt emot cell nr 7 låg cell nr 17. Se dock vad som anförts härnedan om cellernas storlek etc.)

Jag frågade då, om Manfred kände till general Stahell, varpå han omedelbart svarade, att denne suttit först i cell nr 19 och sedan i cell nr 17. I cell nr 17 hade även fotografen Werner Schneider suttit. Manfred hade aldrig hört talas om Ernst Huber.

Tillsammans med Stelzer hade Manfred varit i cell 8 i november 1953 samt därefter i cell 68 till slutet av mars 1954, då Stelzer bortförts. Sedermera hade Manfred av fångar från Alexandrovsk erfarit, att Stelzer förts dit.

Rensinghoff hade Manfred träffat dels i cell 55 och dels i cell 68. Manfred uppgav, att under den tid han varit tillsammans med Stelzer och Rensinghoff Stelzer en gång förts till Lubljanka för förhör och Rensinghoff två gånger. Manfred kunde icke närmare erinra sig tidpunkterna för dessa resor men ville minnas, att Stelzer kommit tillbaka från Moskva i januari 1954 och att Rensinghoff förts dit en gång under vistelsen i cell 55 och en gång under tiden i cell 68.

Manfred berättade, att man i cell 68 mycket diskuterat anledningen till, att en svensk diplomat vistades i Lubljanka.

Manfred är det svåraste vittne, som jag hitintills "förhört". Han är mycket tillmötesgående och lämnar beredvilligt alla upplysningar. I jämförelse med tidigare uppgifter motsade M. sig emellertid ofta men alltid på ett sätt, som gav intryck av, att han missminde sig eller att han själv ansåge uppgiften oviktig

eller ovidkommande. Jag fick intrycket, att, om han icke kunde svara på en fråga, så fabulerade han men alltid med en viss kärna av sanning.

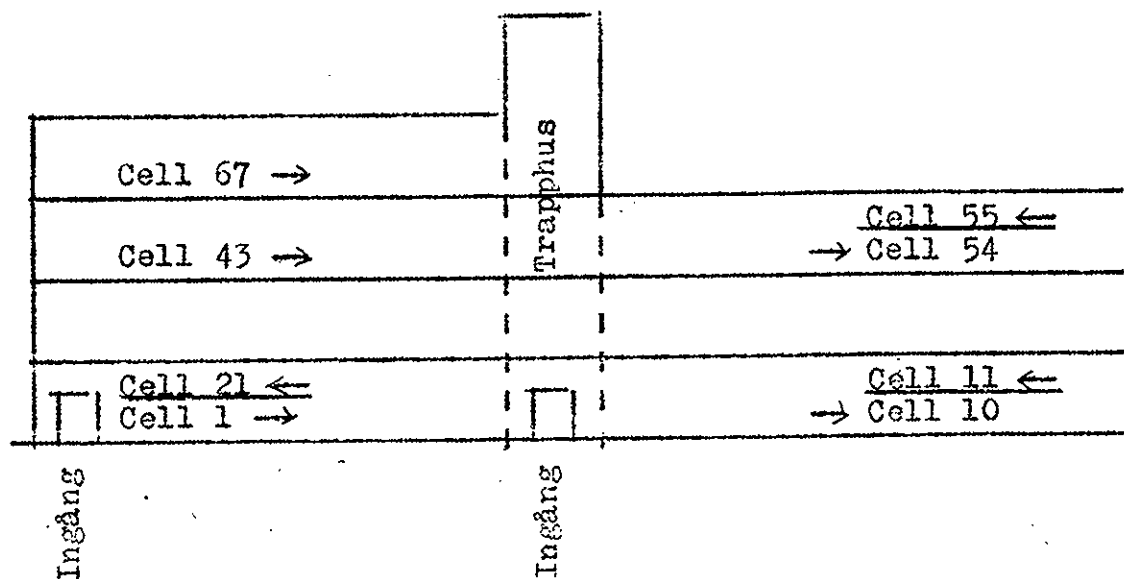
./. Manfred uppritade bifogade skiss över corpus 3 i Wladimir, varav cellernas numrering framgår. Man kan dock icke av denna skiss sluta sig till, vilka celler, som ligga mitt emot varandra, och Manfred kunde berätta, att cellerna voro av olika storlek och att flera celler hade sammanslagits.

Jag har ännu icke kunnat bilda mig en uppfattning om, huruvida Manfreds uppgifter om Stelzer och Rensinghoff angående Raoul Wallenberg äro sanna eller icke. Manfreds manöver med United Press-journalisten Cyrus talar ju icke till Manfreds fördel. Vidare kan Cyrus ha omtalat för Manfred, att det existerar en Wallenberg.

Wien den 17 september 1955.

(Gunnar Lorentzon)

Vladimir
Vorkuta Corpus 3

Skiss kopierad efter Dr. Manfreds original.

Med rött understrukna celler avses celler åt frånsidan.
 Icke understrukna nummer avser celler åt hitsidan.

1338

Strängt förtrolig.

P. M.

angående dr Maximilian Manfred.

Det samtal, som Lorentzon och jag den 16 september hade med dr Manfred och för vilket Lorentzon redogjort i promemoria den 17 september, inledde Manfred med att meddela ungefär följande: "Jag träffade häromdagen för första gången den där journalisten Sirius och vi redde då ut, att Sirius måste ha fått de upplysningar jag haft att lämna genom sin fru, som heter Santner. Var jag träffat henne, anar jag däremot icke." Med denna otroliga historia avsåg Manfred tydligen att en gång för alla bringa alla misstankar ur världen om att ha ljugit för oss om sina kontakter med pressen.

För att om möjligt få kontroll på detta, uppsökte jag Cyrus, som emellertid bestämt förnekade, att Manfred vore hans sagesman. Cyrus förklarade, att han fått sina uppgifter från en helt annan person och gav mig en mängd detaljuppgifter i sammanhanget, uppenbarligen avsedda att vilseleda mig. Cyrus ljög så fräckt, att jag i förstone faktiskt trodde honom. Då jag emellertid därpå tog kontakt med fru Santner, förklarade denna, att hon visste, att Cyrus icke hade någon annan sagesman än Manfred. Cyrus hade berättat för henne, att Manfred så besvurit honom om, att icke för oss berätta om sin bekantskap med honom, att han som journalist ansåge sig böra göra allt för att skydda sin källa, även om detta innebure, att han måste föra beskickningen bakom ljuset.

Fru Santner hade även för någon tid sedan frågat Manfreds broder, poliskommissarien, om orsaken till, att Manfred icke vågade tillstå sina förbindelser med pressen. Brodern hade då berättat, att Manfred ursprungligen hoppats att få avbörda sig alla sina upplysningar genom journalister, som han

visste komme att bevara hans anonymitet. Då chefen för statspolisen i Wien, Peterlunger, senare frågat honom, om han vore beredd att tala direkt med svenska beskickningen, hade Manfred fått för sig, att ett avböjande svar kunde skada hans broder, som tjänstgör på Peterlungers avdelning, och att Manfred därför icke vågat säga nej. Så hade han emellertid därigenom trasslat in sig i dubbelsidiga förbindelser, att han fann situationen pinsam och försökte komma undan med lögner. Brodern hade ytterligare förklarat, att dr Manfred led av allsköns konstiga komplex.

Vid Lorentzons och mitt sista samtal med honom, lämnade Manfred en hel del uppgifter, som direkt strida mot, vad han tidigare sagt. Förut har han sålunda på direkt fråga förklarat, att han träffade Rensinghoff och Stelzer först sedan de återkommit från Lubljanka; nu säger han, att de sutto i hans cell, när de bortfördes till Lubljanka. Denna motsägelse kan möjligen bero på, att Manfred första gången missförstod min fråga. Värre är, att han tidigare nästan som en utantilläxa rabblade upp, att Rensinghoff 1953 och Stelzer 1954 berättat, att de i Lubljanka fått veta, att Waldenberg befunno sig där och att Stelzer tillagt, att Waldenberg satt i transportcellen för Butirki och att han vore sjuk samt att Manfred tillagt, att han icke kunde erinra sig, att man lämnat ytterligare upplysningar om Waldenberg. Nu säger Manfred, att fallet Waldenberg flitigt diskuterats i cellen och att det var något av en sensation bland tyskarna i Wladimir, att en svensk diplomat hölls fången. Manfred uttryckte sig i övrigt under samtalet ytterst slarvigt på många punkter. Vid ett tillfälle sade han sålunda, att Stelzer berättat, att Waldenberg satt i Lubljanka eller Butirki. Tidigare har ju Manfred exempelvis också sagt, att han kom till Wladimir i oktober 1952, ehuru han icke kunde erinra sig exakt datum; nu angav han årsskiftet 1952-53.

Ovanstående skulle kunna leda till antagandet, att Manfred av ryssarna erhållit i uppdrag att till oss framföra ett visst meddelande rörande Stelzer och Rensinghoff och att han så här långt efteråt icke riktigt kan komma ihåg, vad han först meddelat oss och därför börjar motsäga sig. Detta förefaller mig emellertid alltjämt osannolikt, då det är svårt att inse, vart man på rysk sida skulle vilja komma med ett sådant meddelande.

Det förefaller mig i stället troligare, att Manfreds minne i själva verket hela tiden varit ganska osäkert och att han därför ur egen fatatur lägger till och fabulerar en hel del. Jag kan tillägga, att Manfred själv förklarar, att han har ett visuellt minne, och det är alldeles tydligt, att, när han försöker erinra sig, vad en person har sagt, han anstränger sig att se framför sig den situation, då yttrandet fölls.

Såsom i tidigare promemorior framhållits, lider Manfred synbarligen av vissa psykiska skador och vi ha sett andra tecken på komplex och tvångsföreställningar hos honom än hans ovan refererade ljuganden om kontakter med pressen. För övrigt tycks han alltjämt stå under läkaruppsikt för psykiska åkommor.

Såvitt jag kan förstå, kunna vi nu icke komma längre med Manfred. Med någon grund av säkerhet synes av hans vittnesmål endast kunna dragas den slutsatsen, att Stelzer och Rensinghoff vid någon för oss osäker tidpunkt hört talas om Wallenberg. Även om vi hade kunnat intyga, att Manfreds vittnesmål härom till alla delar är tillförlitligt, skulle väl detta endast leda till, att uppmärksamheten i de vidare efterforskningarna riktades mot Stelzer och Rensinghoff och dem som träffat dessa. Trots att värdet av Manfreds vittnesmål nu är tvivelaktigt, blir ju följden densamma.

Wien den 20 september 1955.

(Erik Braunerhielm)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Orig. Pol.I.

Avskrift.

Kungl.Svenska Beskickningen.
svenskarna i Vorkuta.
612 B. 20.9.55.

Wien den 20 september 1955.
Nr 616.
HP 1 Strängt förtrolig.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

I anslutning till med ovancerade skrivelse insända promemorior angående dr Maximilian Manfreds vittnesmål får jag vördsamt meddela, att värdet av hans tidigare lämnade uppgifter rörande svenskar i Vorkuta numera synes beskickningen rätt tvivelaktigt. Vid beskickningens samtal med dr Manfred den 16 september visade det sig, att dennes minnesbilder från Vorkuta hade bleknat högst avsevärt; han kunde sålunda icke ens längre erinra sig namnet på fiskaren Olsson.

Manfred har emellertid nämnt, att en tysk journalist vid namn Dieter Friede, vilken i Vorkuta varit honom behjälplig med att insamla uppgifter om medfångar (jäm-för P.M. den 30.7.55 "angående nytt förhör med Maximilian Manfred", 487 B. 2.8.55), skulle ha specialiserat sig bl.a. på uppgifter om skandinaver. Dieter Friede synes därför kunna vara ett värdefullt vittne, därest han skulle återkomma.

Undert. Erik Braunerhielm

1340

Manfred

Utdrag av bil. till. ien 628, 27.9.55.

(samtal med Werner Schneider)

Om Manfred sade Schneider - tydligen efter mycket
betänkande över att yttra något ofördelaktigt om en
olycksbroder - att han var "mit Vorsicht zu geniessen",
då han var misstänkt för att ha gått ryssarnas ärenden.

1341

Manfred

Wien den 13 oktober 1955.

Nr 672.

2 bil.

HP 1. Strängt förtrolig.

efterforskning av Kurt
Landwehr von Pragenau.

647 B. 4.10.55.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./. Härmed får jag vördsamt insända två promemorior med
upplysningar rörande Kurt Landwehr von Pragenau.

Sven Allard

1342

Strängt förtroligt.

P. M.

Över samtal med fru Alice Safranek.

Fru Alice Safranek, född Landwehr von Pragenau, an
der Postwiese 14, Bruck an der Mur.

Jag uppsökte fru Safranek i Bruck torsdagen den 6
innevarande månad. Fru Safranek är i 60-årsåldern och kunde
icke erinra sig någon tysk vid namn Thiede eller liknande namn.
Om brodern Kurt Landwehr von Pragenau kunde hon endast meddela,
att denne först efter 10 år fått rättighet att skriva hem och
att man till dess helt svävat i okunnighet om hans öde. I
övrigt hänvisade fru Safranek till en broder, Georg Landwehr
von Pragenau, bosatt i Hainburg an der Donau.

Wien den 7 oktober 1955.

(Gunnar Lorentzon)

Strängt förtroligt.

P. M.

Över samtal med Georg Landwehr von Pragenau.

Georg Landwehr von Pragenau, sjukhusförvaltare,
Hofmeisterstrasse 64, Hainburg an der Donau.

Jag uppsökte Georg L.v.P. i sjukhuset i Hainburg fredagen den 7 innevarande månad. Det visade sig, att denne betydligt bättre kände till och satt sig in i broderns levnadsöden efter fångenskapen. Bland annat hade Georg L.v.P. av en slump påträffat dr Maximilian Manfred, vilken kunde meddela, att han träffat Kurt L.v.P. i Wladimir och att Kurt L.v.P. berättat, att han vistats i något Moskva fängelse under en längre tid (sannolikt Lubljanka).

Kurt Landwehr von Pragenau tjänstgjorde som "Sonderführer", d.v.s. en slags tolk vid den tyska Heeresmissionen i Bukarest 1944. Han hade blivit tillfångatagen av ryssarna, då han besökt det tyska beskickningshuset i Bukarest.

Georg L.v.P., vilken torde vara i 60-årsåldern, letade mycket i sitt minne men kunde icke erinra sig någon tysk vid namn Thiede. Jag bad honom då noga tänka efter, om han icke kände någon person med ett liknande namn. Då erinrade han sig en viss Titze. Denne Titze skall ha varit skolkamrat till Kurt L.v.P. i Chernowitz och även vistats i rysk fångenskap. Titze har emellertid återvänt och lär arbeta hos Prins Albrecht von Hohenzollern, Burg Namedy, Rhenlandet. Georg L.v.P. visade mig ett krigsfångkort från brodern, i vilket denne bad honom,

framföra hälsningar till Titze och Albrecht, varvid han i det senare fallet avsåg Prins Hohenzollern.

Familjen Landwehr von Pragenau går nu och väntar dagligen, att Kurt L.v.P. skall återkomma. Det sista meddelandet, vilket framkom samma dag, som jag uppsökte Georg L.v.P., var daterat i Wladimir den 12 september och däri antydde Kurt Landwehr von Pragenau, att han hade utsikt att bli repatrierad tillsammans med de hemvändande tyska fångarna.

Kurt L.v.P. är liksom fadern tysk medborgare. De övriga syskonen, Georg och Leo (Universitetsgasse 66/10, Linz), äro däremot österrikare. I bilaga 3 till 647 B. 4.10.55 har angivits, att Georg Landwehr von Pragenau vore fader till Kurt L.v.P. Detta är icke fallet utan har inrikesministeriet här begått ett misstag. Georg L.v.P. bad mig icke söka upp hans nu 85-åriga fader, då detta endast skulle leda till, att denne bleve upprörd, då han hade en mycket svag hälsa och det enda som egentligen hölle honom vid liv var väntan på den yngste sonens återkomst.

Wien den 7 oktober 1955.

(Gunnar Lorentzon)

Utdrag av bil. t. hbr fr. Bonn 17/10-55.

(samtal med Rensinghoff)

Härpå frågade jag Rensinghoff om han kände Dr. Maximilian Manfred, varpå Rensinghoff reagerade mycket häftigt. "Denne mans bekantskap har jag åtnjutit under minst två år i cellerna 55 och 86 i Wladimir". Rensinghoffs ton, då han talade om Manfred, var mycket nedsättande. På min fråga, om Rensinghoff för Manfred omnämnt Wallenberg, svarade han, att han sannolikt icke gjort detta, men han höll det icke för osannolikt, att han vid samtal med övriga medfångar och vid s.k. telefonering eller vid knackning omnämnt Wallenbergs namn.

Jag frågade därefter Rensinghoff om Manfred träffat Stelzer, varpå jag erhöll svaret, att Manfred måste ha gjort detta under december 1953 och januari 1954, då han själv, Stelzer och Manfred vistats i samma cell.

Utdrag av handbrev Lorentzon-Lundberg 19.10.55.

- - - - -

Under tiden hoppas jag, att Stelzer skall inträffa här så att jag kan kontrollera Dr. Manfreds uppgifter om att Stelzer på ett senare stadium förts till Moskva från Wladimir för att förhöras och då haft samband med Wallenberg. (Som Du säkerligen observerat har Manfred miss-tagit sig beträffande Rensinghoff, då han uppgivit, att även denne förts från Wladimir till Moskva för förhör).

- - - - -

1345

Utdrag av bil. t. Bonn 3.11.55.
(samtal med v.Bentivegni)

De namn von Bentivegni nämnde var:

Rensinghoff

Manfred

PM
arg. skizze

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Från Wien

Avsant den telex 19 kl.

Inkom den 28 /10 19 56 kl. 2135

Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr 2

40.

Åströms handbrev den 25 oktober. Enligt Hawlik kom Schoggel i april 1954 till cell 63, corpus 3 i Wladimir, där Hawlik och Hesch då sutto. Alla tre flyttades kort därefter till cell 73. Schoggel betecknades som mycket fantasifull och typisk cellspion, som vid flera tillfällen förrådade kamraterna. När dessa i augusti 1954 avslöjade honom, förflyttades han från cell 73 till cell 44, varifrån han efter några månader bortfördes sedan nytt förräderi upptäckts. Hawlik vet ej bestämt var Schoggel därefter uppehöll sig. Våren 1955 kom han emellertid till cell 11 där Manfred, Sanitzer och Döring sutto - jämför Manfreds vittnesmål 612 B den 20/9 1955. Hawlik sade sig icke veta att Schoggel varit på sjukhus. Han ej hört Schoggel tala om diplomater eller svenskar. Han efter hemkomsten icke Schoggel eller Spann. Schoggels uppgifter om utseendet corpus 3 enligt Hawlik fullständigt oriktig.

Viktigaste vittnen syns sålunda vara Sanitzer, Döring och Manfred. Helaubek tillrätt att Sanitzer hörs och betecknade denne som visserligen skurkaktig, men i fall som detta sannolikt tillförlitlig.

Allard

Utdrag ur strängt förtroligt P.M. över samtal med Franz Hawlik angående Otto Schöggel den 28 oktober 1956.

 På våren 1955 - någon exakt tidpunkt mindes Hawlik icke - hade det uppgivits, att Schöggel satt i cell 11 tillsammans med Manfred, Sanitzer och den tyske löjtnanten Döring. (Det bör observeras att Manfred i ett vittnesmål - 612 B. 20.9.1955 - uppgivit, att han den 2 februari - 12 maj 1955 befann sig i cell 11 med de två sistnämnda personerna. Manfred har dock icke tidigare nämnt Schöggels namn.) I denna cell hade Schöggel tydligen befunnit sig till befrielsen i maj 1955.

Jag ville icke direkt utfråga Hawlik om hans medfångars karaktär, men sökte dock på olika sätt provocera honom till att göra uttalanden om dem. Detta lyckades emellertid icke i fråga om Hesch och Manfred. Hawlik erinrade om att Alfred Cretnik (585 B 6.9.1955) legat på sjukhuset Corpus II på våren 1955. Han kände icke Cretnik närmare men hade sig tydligen intet ofördelaktigt bekant om honom. Cretnik har ju emellertid som bekant av andra vittnen tidigare betecknats som en förbrytare och cellspion, som vore nära lierad med Manfred.

 Vad Corpus III beträffar låge cellerna 1 - 20 i bottenvåningen (Manfred uppgav som bekant 1 - 21), cellerna 21 - 41 i första våningen, 42 - 66 i andra våningen (enligt Manfred 43 - 66) och 67 - 77 i tredje våningen.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

1200000000

~~1200000000~~

1200000000

Avskrift.

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal med Dr. Maximilian Manfred rörande Schögl
den 5 november 1956.

Manfred kunde alltså erinra sig, att den sista cell i Vladimirfängelset han suttit i var nr. 11. Denna användes som isoleringscell, då den låg i hörnet av byggnaden och Manfred sattes dit som straff för att han upprätthållit knäckningsförbindelser med fångar i andra celler. Avsikten var att isolera honom från hans landsmän bland fångarna.

Manfred kom till cell 11 i början av februari 1955 (tidigare har han uppgivit den 2 februari). Han var till att börja med ensam där, men i mitten på februari infördes Sanitzer och Döring. Den senare, vilken varit tillsammans med Sanitzer i flera andra celler, gav inga upplysningar om sin bakgrund men antydde, att han härstammade från en baltisk adlig släkt. Han kallades i Vladimir allmänt "der Wolf" (detta har även Hawlik nämnt). Han var en "tillfällighetsförrädare". Han hade nämligen en mycket vek läggning och kunde aldrig motstå fängelseledningens påtryckningar i syfte att förmå honom att verka som cellspion.

Sanitzer betecknade Manfred kort och gott som "patolog". Sanitzer hade dock haft ett gott anseende bland medfångarna - vilket även Spann omtalat - och torde ha varit en besvärlig fånge för ryssarna, då han ständigt ägnade sig åt signalering, brevsmuggling och dylikt.

I slutet av februari eller i början av mars infördes även Otto Schögl i cell 11. Schögl hade, trodde Manfred, troligen kommit till Vladimir år 1952. Han hade vandrat från cell till cell och ständigt arbetat som cellspion, dock huvudsakligen i mindre betydande fall. Han var ytterst illa sedd av medfångarna dels för sitt förräderi och dels för att han ofta spred ut lögnaktiga skvallerhistorier om sina kamrater. Han var behäftad med en sjuklig fantasi och

hade enligt uppgift syfällis.

Enligt Manfreds beskrivning var Schöggl storväxt och hade ett grovt boxaransikte och löständer. Trots att han var så kraftig, var han också ganska klumpig. Manfred, som i sin ungdom var amatör-brottare, hade med lätthet övervunnit Schöggl i de brottnings-matcher de haft i cellen. Manfred erinrade sig att Schöggl haft ett ärr efter ett sticksår i ryggen men kunde icke minnas något ärr på halsen.

Manfred hade i början av 1950 stått i knackningsförbindelse med Schöggl i det ryska fängelset i Neunkirchen i Österrike, där Schöggl då satt i cell 2. Schöggl hade vistats länge i Neun- kirchen och därefter, enligt uppgift, kommit till Vorkuta. Var Schöggl suttit omedelbart innan han kom till cell 11, visste icke Manfred. Enligt Manfred hade emellertid Schöggl varit blott några dagar i cell 11, därefter insatts i en straffcell, sedan kommit till en annan cell och sedan återvänt till cell 11. Schöggl hade aldrig nämnt någonting om att han varit på sjukhuset eller att han träffat någon svensk. Icke heller i Potmar eller under hemresan hade Schöggl talat om något sådant. Manfred kunde för övrigt icke minnas, att han umgåtts särskilt mycket med Schöggl under hemresan.

Om sig själv hade Schöggl i övrigt berättat, att han ursprungligen var SS-man samt att han efter kriget stått i ameri- kanarnas tjänst och att han varit boxare. Manfred visste icke i vad mån man kunde sätta tilltro till alla de fantastiska historier, som Schöggl berättat härom.

Hawlik har, som bekant, uppgivit, att Schöggl hösten 1954 suttit i cell 44, Manfred omtalade emellertid, att, såvitt han visste, cell 44 uteslutande användes för tyska fångar, inklusive balter, och att det därför vore föga troligt att österrikaren Schöggl suttit där.

Manfreds uttalanden voro över lag mera nyanserade än Sanitzers. Manfred använde flera gånger uttrycken "enligt uppgift" och "han påstod" där Sanitzer lämnade sina upplysningar som om de vore klara fakta.

En jämförelse mellan Sanitzers, Manfreds och Schöggl vittnes- mål ger vid handen, att dessa skilja sig i den mycket väsentliga frågan om när Schöggl kom till cell 11. Manfred hävdar att det var i slutet av februari eller början på mars, Sanitzer säger däremot .

slutet av mars eller början på april och Schöggel själv slutligen den 28 maj. Det sista är uppenbarligen orimligt, eftersom flertalet österrikiska fångar, däribland Manfred, lämnade Vladimir i mitten på maj. Sanitzer, som måste kvarstanna i fängelset, flyttades samtidigt till en annan cell.

Manfred påstår, att Schöggel varit borta ur cell 11 en kort tid efter det att han första gången kom dit. Härom nämnde Sanitzer ingenting och jag har en känsla av att Manfred fabulerar på denna punkt. För egen del håller jag det för troligast, att Schöggel kom till cell 11 omkring månadsskiftet mars - april.

Genom hittills erhållna vittnesmål har Schöggels förehavanden någorlunda klarlagts intill augusti 1954, då han lämnade cell 73, och från april 1955, då han satt i cell 11. Om Schöggels förehavanden under de sju månaderna dessemellan, under vilken tid hans föregivna sjukhusvistelse skulle ha ägt rum, finnes däremot inga säkra upplysningar.

Schöggel har själv påstått, atthan, innan han kom till cell 11, satt i en ensamcell. Hawlik berättar, att Schöggel i augusti 1954 kom till en cell, vars nummer var 44 (motsäges av Manfred) att där en "skandal" inträffade, samt att Schöggel där efter satt i en ensamcell. Det bör observeras, att varje "Corpus" hade sin särskilda rastgård och att då Hawlik sett Schöggel gå ensam i den till Corpus III hörande rastgården, måste detta innebära att Schöggel suttit i ensamcell i Corpus III och icke då kan ha legat på sjukhuset. Antingen har Schöggel suttit i ensamcellen ända tills han kom till cell 11 och ljugit för oss om sjukhusvistelsen. Eller också har han från ensamcellen kommit till sjukhuset, men icke velat tillstå detta för kamraterna i cell 11. Sanitzer ansåg, att Schöggel ljög om ensamcellen, därför att en grek satt där vid den tidpunkt Schöggel angav. Det kan dock hända, att Schöggel satt i ensamcellen innan greken kom dit, men angav en senare tidpunkt för sin vistelse där för att dölja sin sjukhusvistelse och sitt uppdrag i sjukhuset.

Av detta följer att det är av yttersta vikt att få träffa någon, som sett Schöggel efter augusti 1954. Schöggel bör därför, enligt min mening, noggrant utfrågas om namnen på sina medfångar, i slutet av nämnda år, om tidpunkten för hans inläggning på sjukhuset och om vilka personer han till äventyrs träffat där.

Att med full säkerhet utröna vad som verkligen hände i cell 11 torde vara ogörligt, eftersom alla fyra internerna måste

betecknas som i hög grad otillförlitliga vittnen. Genom att utfråga Döring om saken kan man emellertid måhända få en något säkrare bestämning av tidpunkten för Schöggls införande i cell 11.

Wien den 10 november 1956.

/u/Erik Braunerhielm

Manfred
(dick m. l. m.)

Strängt förtroligt.

P. H.

angående samtal med tyske medborgaren generalen (a.D.) Maximilian de Angelis, född den 2.10.1889, hållet i hans bostad i Hannover, Elbernstrasse 21, telefon 26312, lördagen den 6 april 1957.

Efter att en tid ha befunnit sig i jugoslavisk fångenskap, blev de Angelis i mars 1949 överlämnad till Sovjetunionen, där han i Moskva först blev insatt i Ljubljanskafängelset och därefter i Lefortovskaja- och Butyrskafängelserna. I februari 1952 blev de Angelis dömd till 25 års fängelse. Efter domen fördes han till Vladimir för att avtjuna straffet.

de Angelis har på senaste tiden vittnlagt sig om att så mycket som möjligt söka glömma fängelsetiden. Han sade sig därför ej kunna lämna detaljerade uppgifter angående de celler, där han suttit, och de medfångar han under olika tidsperioder haft.

Enligt de Angelis uppfattning fanns i Vladimir tre olika corpus och dessutom ett sjukhus. Han satt hela tiden i samma corpus, vilket han tror hade beteckningen corpus II. (Under mitt samtal med de Angelis fick jag den bestämda uppfattningen att han med nämnda corpus avser den fängelsebyggnad, som andra återkomna krigsfångar givit beteckningen corpus III.) I denna fängelsebyggnad satt de Angelis i troligen fyra olika celler, som var för sig var belägna i husets fyra olika våningsplan.

Bland sina medfångar nämnde de Angelis tyske medborgaren arkitekten Karl K o s c h, numera bosatt i München, Buschingstr. 11/3, med vilken han suttit lång tid

tillsammans. Kosch hade i motsats till de Angelis lagt sig vinn om att taga reda på så många uppgifter som möjligt om medfångarna. Tyske medborgaren B r e t t h a u e r hade de Angelis vidare haft som medfånge under relativt lång tid. Också han torde känna till förhållandena i Wladimir relativt bra.

I de celler i Wladimir, där de Angelis var insatt, hade samtidigt vistats i allmänhet mellan 8 - 10 fångar samtidigt. Bevakningen var mycket sträng så att fångarna i de olika cellerna var hårt avgränsade från varandra. Ändock fanns det medel och vägar som gjorde att det gick att få reda på vilka som för övrigt vistades i fängelset. Såsom bidragande till sådan upplysning angav de Angelis den ofta förekommande övernattningen av fångar från en cell till en annan. Vidare spreds uppgifter om fångar genom undanskämda meddelanden och knackningsförbindelser.

På fråga förklarade de Angelis, att han ej alls under sin ryska fängelsetid träffat eller hört talas om någon svensk fånge.

Först helt nyligen har de Angelis i tyska tidningar läst om en svensk medborgare, som i samband med krigsslutet blivit häktad i Budapest och förd till rysk fångenskap. För övrigt kände de Angelis ej till något i denna sak.

de Angelis var ej vid något tillfälle intagen på sjukhuset i Wladimir. Han har dock varit inne i denna byggnad i samband med att han besökt en tandläkare, som hade sin mottagning i översta etaget.

Då någon blev svårt sjuk, blev denne förd till sjukhuset, där tvåmansceller fanns. Blev någon så svårt sjuk, att han var nära att dö, lämnades denne alltid ensam i en cell. de Angelis har aldrig hört talas om att någon fånge varit i tillfälle att vara vittne till en medfångens död. Av denna anledning har det i många fall varit svårt att med bestämdhet avgöra vilka som avlidit under fångenskapen. Som ett

exempel härpå ville de Angelis anföra marschalk von Kleist. Beträffande dennes död hade de Angelis långt efter det dödsfallet måste ha inträffat, läst därom i en Östtysk tidning, som fanns i fängelset.

I allmänhet var de tyska tidningar, som för fångarna fanns tillgängliga i fängelset cirka två månader gamla. Först under senare delen av vistelsen i Wladimir kom tidningarna snabbare till fångarna, som då även kunde få läsa Östtyska tidningar.

På fråga om de Angelis kände en Österrikare vid namn Dr. M a n f r e d, förklarade han, att han en längre tid suttit tillsammans med honom i Wladimir. Före tillfångatagandet hade Manfred varit advokat i Wien och utfört vissa tjänster åt ryssarna i samband med deras ockupation av Österrike. Under vistelsen i Wladimir tog de Angelis och många medfångar med honom i möjligaste mån avstånd från Manfred och lyckades med att få honom till en annan cell.

Jag frågade vidare de Angelis om han kände någon tysk major vid namn v o n H i n k e l d a y, vilket bekräftades. Med honom hade de Angelis under senare delen av vistelsen i Wladimir suttit tillsammans. von Hinkelday hade namn om sig att vara en god iakttagare.

de Angelis kände ej till några fångar vid namn G r e t n i k eller v o n B ö c h e n h o f f.

Donn den 10 april 1957.

Lundström
(S. Lundström)

Utdrag.

P.M.

ang.samtal med Arnold Döring den 17.4.57

Troligen i juni och i början av juli 1955 kom Döring till en hörncell i bottenvåningen av corpus III. Till en början sade sig Döring ej kunna erinra någon annan cellkamrat härifrån än Sanitzer. Jag förde då namnen Manfred och Schöggel på tal, varvid Döring genast förklarade, att dessa (österrikare) suttit samtidigt med honom i nyssnämnda cell.

Hannover den 18.4.57

/u/ S.Lundström

Avskrift.

Strängt förtrolig.

PM

angående samtal med tyske medborgaren, arkitekten Karl K o s c h , hållet fredagen den 24 maj 1957 i dennes bostad i München 27, Buschingstrasse 11/3.

I september 1944 råkade Kosch i rysk fångenskap och insattes till en början i läger 27 i Krasnogorsk cirka 35 km väster om Moskva. Intill detta läger fanns även en karantän, i vilken högre militärer och högre tjänstemän och "personligheter" i övrigt var insatta. Några kommunikationer fick ej förekomma mellan lägret och karantänen, men Kosch och hans medfångar lyckades vid några tillfällen tala med några av de i karantänen insatta genom en trävägg, som skilde de båda områdena åt. Kosch fick reda på att bl a även svensk beskickningspersonal skulle finnas i karantänen. Han vet ej längre vem som talat om detta och han kan ej heller lämna ytterligare uppgifter i saken. Sålunda vet han ej hur många svenskar som skulle finnas där och ej heller var de råkat i fångenskap. På fråga om Kosch kände någon som vid den aktuella tidsperioden 1945-1946 vistats i karantänen, förklarade han, att Wolfgang M e i n e r s , numera bosatt i Berlin-Schöneberg, Hauptstrasse 97/3, österrikaren J a n c s y , och makarna C l o d i u s skulle ha varit där under nämnda tid.

I november 1946 överfördes Kosch till fängelserna i Moskva. Han satt där under olika tidsperioder, som han numera ej närmare kan precisera, i Lubljanskaja-, Lefortovskaja- och Butyrskaja-fängelserna. Från nämnda tidpunkt och fram till maj 1952 fick Kosch hela tiden sitta ensam i olika celler.

Kosch överflyttades till Wladimir i maj 1952, där han insattes i den stora fängelsebyggnaden (corpus III). Inom

denna byggnad fick han sitta i alla våningar utom i botten-
våningen. Då Kosch kommit så långt i sin skildring rörande
fängelse-vistelsen, erinrade han sig, att han första tiden i
Wladimir satt ensam i en cell i bottenvåningen i den fängelse-
byggnad, där sjukhuset var beläget. Cellnumret kan han ej
längre påminna sig. Denna cell var inrättad för två fångar.
Han hade under denna tid ej någon förbindelse med grann-
cellerna. Vid något tillfälle hade han emellertid lyckats
titta ut mot rastgården och därvid bl a sett två män, av
vilka den ene förefallit att vara arab och den andre neger.
I slutet av 1953 överflyttades Kosch till den stora fängel-
sebyggnaden (corpus III). Där fick Kosch sitta i ett flertal
olika celler, vars nummer han ej längre kommer ihåg. Bland
cellkamraterna erinrade sig Kosch förutnämnde Meiners och
general de A n g e l i s . Kosch visste vidare om att i Wladi-
mir fanns ett sjuttiototal tyska fångar, bland vilka han när-
mast erinrade sig general S t r e c h e n b a c h och
generalöversten S c h m i d t .

På fråga om Kosch kunde påminna sig något om ryska fångar i
Wladimir, förklarade han, att han kände till att tre synner-
ligen gamla ryssar satt tillsammans i en cell. En av dem var
102 år gammal, en annan cirka 90 år och en tredje blott några
år yngre.

Särskilt tillfrågad uppgav Kosch, att han aldrig träffat den
balt-tyske fången Y x k u l l men väl hört talas om denne,
som skulle ha suttit samtidigt som Kosch i Lubljanskaja-
fängelsät. Yxkull lär där ha gått ryssarnas ärenden. Kosch
kände till att Meiners delat cell med Yxkull.

Kosch kände till österrikaren M a n f r e d , som han betrakta-
de som en synnerligen tvivelaktig person. Denne skulle ha blivit
häktad i Wien, där han varit verksam som advokat och bl a gjort
sig känd för att ha samarbetat med ryssarna. Manfred lär vara
gift med en ryska.

Namnet Langfelder har Kosch aldrig hört i samband med fången-
skapen. På fråga om han kände till något om Wallenberg och

Roedl, svarade Kosch, att han i slutskedet i Wladimir träffat samman med R e n s i n g h o f f och att det vore möjligt att denne berättat något härom. Några detaljer kunde Kosch ej påminna sig.

Kosch återkom den 13 oktober 1957 till Friedland.

Efter återkomsten har Kosch samlat sina intryck från fångenskapen i en skrift, som han kallat "Das grosse Grauen". För att få boken bedömd före publicering har han insänt manuskriptet till Bonn till någon myndighet där. Kosch kan icke bedöma när boken kommer att utgivas eller om den kommer att uppträda under nämnda titel.

- - -

Under redogörelsen för fångenskapen ville Kosch gärna i något teatraliska ordalag berätta om sina minnen. Han gjorde icke på något sätt intryck av att vara en detaljmänniska.

Nürnberg den 28 maj 1957.

/u/ S.Lundström

Manfred

Utdrag ur förtroligt handbrev från
förste sekreteraren Braunerhielm till
sekreteraren Lorentzon, dagtecknat
Wien den 7 september 1957,

Enligt vad vår vän Dr Manfred per telefon meddelat
mig, har Johann Sanitzer nyligen avlidit i magkräfta.

Jag har icke ännu kunnat kontrollera uppgiften.

Manfred har återvänt till Wien och satt upp ett
advokatkontor här. Han ringde mig huvudsakligen för att
erbjuda beskickningen sina tjänster.

1349

Maupied

Wien den 11 november 1958.

No. 827.

Strängt förtrolig.

R 18.

1 bil.

ang. samtal med Otto
Schöggel.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt insända en promemoria, som upprättats efter ett samtal med Österrikiske medborgaren Otto Schöggel i Wien den 8 innevarande november månad. Vid samtalet voro närvarande envoyén Lundberg, förste sekreteraren Braunerhielm och sekreterare Lorentzon.

Såsom av promemorian framgår, måste vissa frågor på olika sätt kontrolleras av beskickningen. En rapport härom kommer att insändas snarast möjligt.

Sven Allard.

1350

P.M.

angående samtal den 8 november 1958 med Otto Schöggel.

Otto Schöggel är sedan en kort tid tillbaka anställd hos Austrian Airlines som lagerarbetare i hangar 3 i Schwechat vid Wien. Han bor i ett ungarshotell Fasangasse 23 i Wien. Hustrun är bosatt i St.Lorenzen, Steiermark.

En ledtråd till Schöggels nuvarande vistelseort erhöles genom Maximilian Manfred. Denne, som numera är advokat i Wien, berättade, att han blivit uppringd av Schöggel, som bett Manfred åtaga sig att vara hans juridiska biträde i en bedrägeriprocess som öppnats mot honom. Manfred hade vägrat att åtaga sig försvaret av en "sådan typ som Schöggel", och sedermera erfarit, att denne av Kreisgericht i Leoben dömts till 10 månaders fängelse. Nyligen hade Schöggel på nytt ringt Manfred och bett denne lägga in ett gott ord för honom hos personalchefen i Austrian Airlines (Aua), dr.Witschl, även han en Spätheimkehrer. Huruvida Schöggel erhållit anställning hos Aua visste icke Manfred, men vi kunde säkerligen få hans adress av dr.Witschl. Manfred föreföll på något egendomligt sätt nervös vid samtalet med honom.

Det visade sig att den senare lämnat Auas tjänst men den nye personalchefen lämnade beredvilligt ut adressen. Schöggel uppges icke ha rest någon invändning mot att komma till beskickningen.

Samtalet leddes huvudsakligen av Lorentzon i närvaro av envoyén Lundberg och Braunerhielm. Schöggels utsaga är präglad av en stor tankeoreda. Han hoppade från det ena ämnet till det andra, blandade ihop fakta och var utomordentligt svår att stoppa och leda in på rätt spår igen. Han missförstod ofta frågorna och misstänkte också, att dessa innehöll förnekta anklagelser. Någon konsekvent upplagd ut-

frågning var därför omöjlig. Till viktigare punkter måste vi gå på gång återkomma, icke blott för att kontrollera om Schöggls motsade sig själv utan för att överhuvud reda ut begreppen.

I det följande har Schöggls uppgifter systematiserats, men, där så bedömts erforderligt, hans utsagor om samma sak vid olika tillfällen under samtalet relaterats kronologiskt.

Schöggls hade förflyttats från Vorkuta till Vladimir 1952 eller 1953. Han hade vistats i sjukhuset vid två tillfällen (numren på byggnaderna kan han icke hålla isär). Han beskrev sjukhuset, delvis med hjälp av bifogade skiss, på följande sätt: celler utesluter längsidorna i tre våningar. I högra kortändan (från huvudingången sett) i bottenvåningen en större operationssal. På baksidan en rastgård med en rad rastboxar. På framsidan fanns en utbyggnad. När man skulle till tandläkaren fördes man in genom huvudingången, vek av till höger i förbyggnaden och gick en trappa upp.

Första gången hade Schöggls kommit till sjukhuset 1953 för en åderbräcksoperation. Han uppgav härom vid olika tillfällen följande:

1. Han hade delat cell bl.a. med en finne. Efter något bråk hade denne redan efter en dag blivit förflyttad från cellen. Schöggls satt sedan ensam i tre dagar i corpus II och kom sedan tillbaka till corpus III.
2. På fråga om han spelat schack med någon i sjukhuset svarade Schöggls, att han gjort detta med en ryss eller finne, då han var intagen för åderbräcksoperationen.
3. Senare berättade Schöggls, att han först suttit i bottenvåningen med ryssen, därefter förflyttats till finnen i en cell en trappa upp. Finnen hade varit homosexuell och besvarat Schöggls, som klått upp honom, varefter finnen förflyttats till en annan cell. Namnet kunde han ej erinra sig, men finnen hade varit en stor stark karl. Av beskrivningen att döma var det ej Pelkonen. Finnen var impopulär hos sina landsmän i fängelset, som trodde honom vara cellspion.

Andra gången Schöggls var i sjukhuset hade han vistats tillsammans med svensken, någon gång i slutet av 1954 eller januari eller februari 1955. Rätt snart fastnade Schöggls definitivt för tidpunkten februari 1955. Han hade varit i svenskens cell bara

en natt. Denna cell låg en trappa upp och vette mot rast-box 3 på baksidan av byggnaden. Han hade införts dit vid 16-tiden en eftermiddag. Den person som låg där hade efter en stund på "tung" ryska (det blev icke klart om vederbörande talade detta språk dåligt eller av sjukdom över huvud haft svårt att tala) frågat om Schöggls nationalitet. Efter den senares svar blev det en paus, varefter cellkamraten sporde, om han verkligen vore österrikare och icke exempelvis tysk. Då Schöggli bedyrade, att han var österrikare, svarade cellkamraten: jag är svensk. Han hade vidare berättat, att han varit fängslad sedan 1945, till en början suttit i Moskva - Schöggli ville minnas Lubljanskaja-fängelset. Först sade Schöggli, att svensken alltid varit ensam, något senare att svensken sagt sig vid ett tillfälle i Moskva haft en cellkamrat men därefter varit ensam i tre år. Såväl samvaron med cellkamraten som svenskens förflyttning från Moskva till Vladimir torde ha ägt rum ungefär 1949/50. Härom var Schöggli dock mycket osäker och angav olika år mellan 1948 och 1951. Svensken hade så småningom övergått till tyska språket, som han talat "tungt som en jude".

I början av samtalet förklarade Schöggli kategoriskt, att detta var allt han mindes av vad svensken sagt. "Das weiss ich, aber mehr weiss ich nicht" var en fras som ofta upprepades vid frågor om svensken.

Den svenske fången hade varit mycket mager, haft långdraget ansikte och dåliga tänder, samt varit kortare än Schöggli själv. På fråga hur han kunde bedöma längden på en man, som aldrig kunnat resa sig upp, svarade Schöggli, att fången varit ett halvt huvud för kort för honom själv men passat precis för svensken.

Svensken hade varit svårt sjuk och icke kunnat röra sig. Han hade undersökts av en kvinnlig judisk läkare och av en gammal rysk sjuksköterska, fått stora sprutor bakom höften med en vit vätska. Om det varit något näringsmedel eller annat kunde Schöggli icke bedöma. Då svensken skulle få injektionen måste man handgripligen vända på honom. Schöggli visade med en grimas, hur svensken reagerade för sticket. Vidare hade svensken måst förrätta sina behov i

ett bäcken, som sjuksköterskan gav honom, trots att toalett fanns i cellen. Huruvida svenskens orörlighet berott på förlamning eller allmän svaghet blev icke klart.

På upprepade frågor om svenskens tillstånd, erinrade sig Schöggel så småningom, att den förre sagt, att han vore svårt sjuk men icke fick den riktiga behandlingen, senare, att "de vill icke göra mig frisk". Spord om han kände andra exempel på avsiktligt dålig sjukbehandling av fångar, omtalade Schöggel att han sett liknande exempel i fångläger före Stalins död.

Schöggel förklarade, att han icke nu kunde erinra sig svenskens namn. Han berättade, att han även i det manuskript han erbjudit ett tyskt förlag för tryckning (se nedan) utsagt, att han icke visste vem svensken var, och att han icke kunnat igenkänna honom från de foton, som visats honom på konsulatet i Zürich. Då envoyén Lundberg vid ett tillfälle i förbigående nämnde namnet Wallenberg, verkade Schöggel märkbart lättad att antligen ha kommit på namnet och använde det genast i sitt svar. Blott ett par minuter senare, då han på nytt ville uttala namnet, sade han emellertid Wallenstein. Han hade aldrig hört namnet Tomsen och syntes draga slutsatsen, att detta vore engelskt. Då Lorentzon senare framhöll, att den svensk han sammanträffat med kanske varit Tomsen, genmålde Schöggel, att han icke känt till det namnet utan trott att svensken hette Wallenstein.

Innan detta beklagade Schöggel djupt att han icke kunde erinra sig namnet. Man måste betänka i vilket tillstånd han befann sig i sjukhuset. Innan han kom dit hade han som straff vistats sex dagar i en "ställe", och i förtvivlan sökt begå självmord genom att skära sig i halsen.

"Spännas kuggfrågor" (se 708 B.6.11.56) och andra kontrollfrågor besvarade Schöggel på följande sätt:

1. Svenskens hårfärg kände han icke till. Vissa fångar, exempelvis Hawlik och Manfred, hade på grund av gott uppförande eller genom att gå ryssarnas ärenden särskilt tillstånd av den politiske officeren att bära långt hår. Såväl Schöggel själv som svensken hade däremot haft huvudena rakade. Som frisörer tjänstgjorde enligt Schöggel flera fångar, alla av rysk nationalitet.

2. Toalett fanns, som ovan nämnts, i den cell, där Schöggel låg med svensken. Cellen var möblerad sålunda: vid högra långväggen (från dörren räknat) en säng, under fönstret på kortsidan en säng,

vid vänstra väggen ett bord, till vänster om dörren klosetten. Schöggel framhöll, att övriga celler icke nödvändigtvis måste vara utrustade på samma sätt. I corpus III hade fångarna tillåtit gå på toaletten två gånger om dagen.

3. Svensken hade haft mycket dåliga tänder men icke förlorat alla. Om han hade fått en protes visste icke Schöggel, som själv efter sjukhusvistelsen fått en tandbrygga i överkäken.

4. Tidigare fanns en ung manlig läkare i sjukhuset, men i februari 1955 hade Schöggel bara sett den ovannämnda ryska judinnan.

5. Schöggel tillfrågades, om han 1955 hört någon skrika i sjukhuset. Ja, många skrek, det var ett förskräckligt liv, man hörde också kvinnor skrika, t.o.m. barn. Vi visste icke, om inte Schöggel med sin vanliga tankeglidning börjat tala om corpus III. Han avbröts med frågan om han hört namnet Kugloff. Han ansträngde sig att minnas, precis som vid namnet Tomsen, men blicken irrade. "Kugloff, det var väl han som skrek... Det var någon som skrek, som ropade något på grov tyska. Det var ett förfärligt skrikande." Och Schöggel var, efter sin plötsliga, tydligen omedvetna ideassociation, inne på det allmänna temat igen.

6. Tillfrågad om signaleringsmöjligheterna i sjukhuset berättade Schöggel, att det fanns en möjlighet att knacka med granncellerna om fångvaktaren var slö. I regel var vakterna emellertid mycket kvicka att vid minsta misstänkta ljud öppna den lilla tittgluggen i dörren för att se vad som stod på. Schöggel kom därefter in på "telefonerandet" i ventilationsrör o.dyl. och gled strax in på förhållandena i corpus III. Han lämnade i stort sett samma uppgifter som Sanitzer om brevlappar i brödbitar, som kastades från box till box i rastgården, telefonerandet, brev nedfirade med snören genom fönstret till våningen inunder etc.

7. I fängelset hade fångarna tillgång till tidningar, såväl Pravda och Isvestija som Östtyska och den österrikiska "Volksstimme" (som Schöggel lugnande nog icke riktigt mindes namnet på utan kallade för "Koplenigs tidning"). Dessa tidningar hade till en början varit mycket gamla - först cirka 2 år, sedan 1 år, men anlände slutligen nästan dagsfärska. Om förbundskansler Raabs Moskva-besök den 15 april 1955 och den utlovade amnestin för de österrikiska fångarna hade Schöggel således läst i en

dagsfärsk tidning tillsammans med Manfred, när han kommit till dennes cell efter sjukhusvistelsen.

Som i det föregående nämnts, infördes Schöggel till svenskens cell en eftermiddag och förflyttades därifrån påföljande morgon. (Påmind om att han vid förhöret i Zürich sagt, att han varit tillsammans med svensken i flera veckor, svarade han - men synbarligen endast därför att han kände sig pressad - att det kanske rörde sig om en förväxling.)

Schöggels uppgifter om förflyttningen vid olika tillfällen relateras här i kronologisk ordning, delvis som en illustration av hur svårt det var att hålla honom vid ämnet och få ur honom alla väsentliga detaljer med en gång. Vi måste ständigt återkomma till samma punkt för att få full klarhet.

1. Vid morgonvisitationen, som ägde rum mellan kl. 7 och 8.30 hade han av den politiske officeren Strafoff bortförts från svenskens cell. Han hade därefter förhörts fyra å fem gånger om vad han visste om sin forne cellkamrat, särskilt om han visste dennes namn. Han hade envetet förnekat detta och framhållit, att svensken varit för sjuk för att säga mycket, och att han själv på grund av såret i halsen haft svårt att tala. I Potma hade fångarna i samband med repatrieringen inkallats till enskilda förhör, varvid ryssarna sökt förmå dem att i framtiden arbeta för rysk räkning. Därvid hade Schöggel fått underteckna ett formulär, enligt vilket han lovade att icke efter hemkomsten yppa, vad han visste. Förhören hade enbart gällt samvaron med svensken. Inför Schöggels bondnekande hade ryssarna slutligen blivit lugnade och sagt, att cellkamraten i själva verket icke vore svensk utan tysk, men att han vore fullkomligt "verrückt".

2. Sedan Schöggel utförts ur svenskens cell blev han underkastad förhör och fick underteckna ettprotokoll. Efter detta gick man med på att ersätta hans förlorade tänder med en lösgom. Allt detta hade han berättat för Manfred.

3. Då han kom ut från svenskens cell fördes han till en cell i våningen ovanför, där han satt en tid ensam, innan han återfördes till corpus III.

4. Tillfrågad om han icke tyckte det var anmärkningsvärt, att en svensk satt i ryskt fängelse, omtalade Schöggel, att han talat om

saken med Manfred och sagt till denne, att han aldrig varit tillsammans med en svensk förut. Efter tre dagars vistelse i Manfreds cell hade han emellertid förhört och tvingats lova, att icke berätta för någon om svensken. Han hade där-
efter aldrig nämnt om sina upplevelser för någon.

5. På fråga om han hört talas om andra svenskar, förnekade han detta och upprepade, att han endast omnämnt svensken för Manfred men inte för andra, eftersom ryssarna förbjöd honom.

6. Vid morgonvisitationen, då sjuksköterskan kom in i svenskens cell, hade även den politiske officeren tittat in, sett Schögl och utropat "vad är det där för en typ". Officeren och sköterskan hade viskat häftigt vid dörren. Fem minuter senare hade Schögl, tämligen bryskt trots sitt halssår, förts ut.

7. Schögl kände ej namnet på dem som förhört honom. Tillfrågad om det icke vore Pelikan svarade han genast, att denne ju varit den ryske chefen i Baden bei Wien (jfr Spanns uppgift om Bielkin). I Vladimir hade Schögl först hört av en underordnad officer, men det sista förhöret hade ägt rum inför fängelsets NKVD-chef, vilken tvingat honom under-
teckna ett protokoll, i vilket han lovade att icke berätta om svensken.

Schögl erinrade sig Turyn och framhöll, att denne säkert icke haft något gott att säga om honom. (Han förutsatte för övrigt att vi talat med alla hans forna kamrater och att alla talat illa om honom.) Turyn hade nämligen miss-
tänkt Schögl för att till ryssarna ha utlämnat en namn-
lista över medfångar, som han haft gömd i cellen (jfr Hawliks uppgifter). Schögl uppgav vidare, att Schörner och Hawlik suttit i samma cell. Ryssar hade också vistats i cellerna men efter en hungerstrejk år 1953 eller 1952 hade de alla överförts till en annan byggnad, där såväl politiska som kriminella ryska fångar samlades. Schögl hade träffat bl.a. "chefen i Leningrad" Kovetsov (skall väl vara Kusnetsov) och